

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра розвитку дитини раннього і дошкільного віку

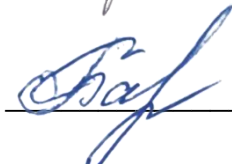
ОСТАПЧУК ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНИХ ІГОР
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

**здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня
за спеціальністю 012 Дошкільна освіта
освітня програма: Дошкільна освіта**

Особистий підпис – Остапчук Ольга Вікторівна

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Варяниця Людмила Олександрівна

Завідувач кафедри – доктор педагогічних наук, професор
Бадер Світлана Олександрівна

Лубни – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку.....	8
1.1. Формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема.....	8
1.2. Потенціал українських народних ігор для соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку.....	20
1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування соціальних навичок у старших дошкільників засобами народних ігор.....	29
Висновки до першого розділу.....	40
РОЗДІЛ 2. Апробація педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобом народних ігор.....	42
2.1. Діагностика сформованості соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку.....	42
2.2. Упровадження педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор.....	52
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	69
Висновки до другого розділу.....	76
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Проблема соціалізації дитини дошкільного віку є однією з базових у соціальній педагогіці та віковій психології, оскільки розвиток людини на віковому етапі є первинною соціалізацією, яка визначає подальшу можливість особистості повноцінно функціонувати в суспільстві як активному суб'єкту. Актуальність зазначеної проблеми визначається тим, що саме від ступеня соціалізації залежить те, наскільки гармонійно розвиненим буде дошкільник, засвоюючи на початкових етапах процесу соціалізації норми і установки, необхідні для того, щоб стати повноцінним і рівноправним членом свого соціального середовища.

Дошкільне дитинство визначається педагогами та психологами як найбільш сенситивний період для формування основ базових якостей особистості. Значний внесок у дослідження соціально-педагогічних особливостей розвитку особистості зробили Л. Артемова, А. Богущ, О. Кононко, В. Кузь та інших. Різні аспекти перебігу соціалізації індивіда і впливу соціального середовища на її перебіг висвітлюються в працях І. Беха, Т. Піроженко, Т. Кравченко та інших. Педагогічний контекст проблеми соціалізації дітей дошкільного віку наведено в працях Ю. Богінської, Л. Варяниці, О. Вишневіської, Н. Гавриш, С. Курінної, В. Скрипки, І. Шоробури та інших.

Підґрунтям соціалізації дітей старшого дошкільного віку є соціальний досвід дитини, засвоюючи який, вона конструює образ світу, закладає підвалини власної індивідуальності, ставлення до світу дорослих та однолітків, а також формування громадянина держави. Завдяки особливостям дітей старшого дошкільного віку (емоційній чутливості, допитливості, здатності до наслідування) створюються сприятливі умови для формування та становлення особистості, розвитку їх активності як чинника світопізнання, засвоєння соціального досвіду поколінь, видів і способів практичної діяльності.

Аналіз чинних нормативних документів, що регламентують організацію дошкільної освіти в Україні, засвідчує, одним з головних завдань дошкільної освіти є формування у вихованців комунікативної та соціальної компетентності, інакше кажучи умінь, що дають дітям змогу гармонійно існувати в соціумі. Тож в умовах закладу дошкільної освіти педагоги мають створити розвивальний життєвий простір, сприятливий для формування соціальної зрілості. У такому середовищі діти мають досягнути рівня сформованості установок, знань, умінь та етичних якостей, достатнього для добровільного, умілого та відповідального виконання різних соціальних ролей.

Сучасні вчені доводять, що залучення дитини до соціального життя сприяє розвитку особистості дитини дошкільного віку (О. Кононко, Т. Піроженко та інші). Найприродніший спосіб залучити дітей до соціальної взаємодії – це гра.

Проблемами соціалізації та встановлення особистісних взаємин дітей у процесі ігрової діяльності вивчає педагог І. Рогальська-Яблонська, а проблему формування соціальної та комунікативної компетенцій дітей старшого дошкільного віку процесі ігрової діяльності досліджує та вивчає педагог М. Айзенбарт.

Окремі питання ігрової діяльності висвітлюються у працях сучасних українських науковців, а саме: роль ігрової діяльності в розвитку і вихованні дітей дошкільного віку (О. Безсонова, Н. Гавриш, К. Карасьова, Т. Піроженко та ін.); роль гри в навчально-пізнавальній діяльності (А. Богуш, Н. Луцан, О. Савченко); педагогічне керівництво ігровою діяльністю (Н. Анікеєва, Л. Артемова, А. Бурова, Н. Гавриш, Н. Кудикіна).

Аналіз науково-методичних публікацій свідчить про те, що проблема формування соціальних навичок дошкільників у процесі ігрової діяльності, дедалі більше набуває особливої актуальності і вказує на те, що процес навчання та виховання засобами гри в дошкільних навчальних закладах сприяє гармонійному та всебічному розвитку дітей.

Оскільки соціалізації передбачає ознайомлення дітей як з нормами соціальної взаємодії, так і з традиціями спілкування в суспільстві. Важливу роль у цьому процесі відіграють компоненти народної культури, які можуть ефективно вплинути на повноцінний розвиток особистості дошкільника. Зокрема це можуть бути українські народні ігри.

Питанню використання елементів народної педагогіки, і народних ігор зокрема, в умовах сьогодення приділяють увагу як педагоги-теоретики, так і педагоги-практики. У своїх працях вони розкривають теоретичні засади народної педагогіки, методику ознайомлення дошкільників з українською культурою (А. Богуш, Н. Лисенко, Є. Сявавко). Зокрема цінність народної гри для розвитку дитини була розкрита в дослідженнях А. Бурової, А. Вольчинського, В. Давидової, А. Запорожця, М. Михайленко та інших.

Незважаючи на необхідність формування соціальних навичок дітей саме в дошкільному віці, на потенційні можливості використання народних ігор задля вирішення цієї проблеми спеціально це питання не розглядалося. Це й зумовило вибір теми магістерського дослідження «Формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобом народних ігор».

Об'єктом дослідження є процес формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор.

Метою магістерської роботи є визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор.

Виходячи з об'єкта, предмета та мети магістерського дослідження вважаємо за необхідно розв'язати такі **завдання**:

- проаналізувати проблему формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі;

- визначити місце та роль народних ігор у формуванні соціальних навичок у старших дошкільників;
- з'ясувати вхідний рівень сформованості соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку;
- визначити, схарактеризувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс методів, а саме:

- теоретичні – аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури з проблеми, що досліджується, узагальнення, синтез, класифікація, аналіз.
- емпіричні – анкетування, інтерв'ювання та тестування вихователів, батьків та старших дошкільників; спостереження; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), кількісний та якісний аналізи експериментальних даних (математична обробка).

Наукова новизна магістерського дослідження полягає в тому, що вперше було визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор, а саме:

- розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку;
- упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку;
- створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає у визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов, критеріїв, показників та рівнів сформованості соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор; добору циклу народних ігор та формулюванні методичних рекомендацій для вихователів щодо упровадження народних ігор в освітній процес задля формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Базою дослідження став заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 19 Луцької міської ради.

Структура магістерської роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, з них основного тексту – 80 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема

Дошкільне дитинство – важливий віковий етап становлення особистості, коли в процесі виховання, навчання вирішуються такі складні завдання, як формування самосвідомості, самооцінки, моральних рис.

Одним із головних завдань дошкільної освіти, як зазначено в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду.

Особистість людини формується та розвивається в результаті впливу різних чинників: об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних. Дитина виступає як суб'єкт формування власної особистості, тобто становлення себе як соціальної істоти в результаті взаємовпливу навколишнього середовища та системи виховання.

У контексті нашого дослідження інтерес викликає проблема соціалізації особистості, як «процес входження дитини в систему культурних норм поведінки та взаємин між однолітками» [69, с. 27]. У результаті успішної соціалізації в дитини дошкільного віку формуються відповідні віку соціальні навички, які визначають подальший напрямок її розвитку й успішної адаптації в соціумі.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти, нова редакція 2021) питання формування соціальних навичок дитини розглядається в межах освітнього напрямку «Дитина в соціумі» [6]. Зокрема в документі зазначено, які уміння і навички має опанувати дитина старшого дошкільного віку, а саме:

- ідентифікувати себе та діє відповідно до соціальної ролі: донька / син, брат / сестра, онука / онук, друг / подруга тощо;
- виражати почуття за допомогою слів, міміки, жестів;
- пояснювати причину своїх емоцій;
- усвідомлювати те, що інші люди переживають різні емоційні стани, їм буває радісно, боляче, образливо тощо
- звертатися по допомогу до однолітків та знайомих та/або надавати її іншим
- дотримуватися соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності;
- брати участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в родині, групі закладу дошкільної освіти, колі друзів.
- порозумітися, домовитись з іншими в конфліктних ситуаціях тощо.

Перелік основних соціальних навичок, які має опанувати дитина старшого дошкільного віку, науковці розглядають в контексті формування соціальної компетентності дитини. Виходячи з цього вважаємо за потрібне детальніше розглянути поняття «соціальна компетентність дитини».

На думку Т. Поніманської соціальна компетентність дитини – це відкритість до світу людей, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати людей і робити добрі вчинки [56, с. 9]. Н. Гавриш вважає, що соціальна компетентність дитини є інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [17].

Цікавим є дослідження М. Гончарової-Горянської, яка на основі аналізу праць зарубіжних авторів, зазначає три підходи щодо визначення змісту соціальної компетентності, зокрема на основі::

- конкретних соціальних навичок (певні стратегії, що використовує особистість для ефективної взаємодії з соціумом);

- параметрів виміру соціальної компетентності (ситуативні прояви рівня соціальної компетентності);
- якості поведінки соціально компетентної особистості (сукупність певних якостей особистості, особливості її характеру та поведінки) [19].

Соціальна компетентність передбачає наявність в особистості як принциповості, вміння відстояти власну думку, протистояти небажаному впливу, так і толерантності, і вміння пристосовуватися, і, більш того, ефективно діяти в постійно змінюваних соціальних умовах [40]. Соціальна компетентність передбачає досить високий рівень оптимізму, що надає віру в успіх, здавалось би, нереальної, безнадійної справи, а також достатній рівень песимізму, який надає змогу реально оцінити себе та свої знання, щоб уникнути зайвої ейфорії, і, головне, змушує надолужити прогалини в знаннях та вміннях, що гальмують справу [59, с. 127].

Соціальна компетентність передбачає як збереження індивідуальності, так і вміння рахуватися з соціальними нормами та правами інших людей. Все це вказує на ситуативний характер прояву соціальної компетентності. За великим рахунком, формування, становлення соціальної компетентності – це є розгортання життєвого потенціалу особистості.

Соціальна компетентність у старшому дошкільному віці розглядається М. Лукашевич як відповідна інтеграція знань, умінь і ставлень, які планомірно, цілеспрямовано та систематично розвиваються під час виховання та навчання і забезпечують оптимальну адаптацію до школи [44].

Досліджуючи процес соціалізації на ранніх етапах онтогенезу О. Кононко визначає його як «набуття дошкільником соціального досвіду, що здійснюється через діяльність, спрямовану на орієнтування в ситуації, пристосування до оточуючого середовища, перетворення живої та неживої природи, власного “Я”» [32, с. 58]. Відтак дослідниця зауважує, що соціальна компетентність зумовлюється спілкуванням дітей з навколишнім світом, відкритістю дітей до контактів, відповідністю поведінки, здатністю до єднання

з групою та збереження своєї індивідуальності, готовністю до спільної діяльності та особистісної взаємодії.

І. Рогальська-Яблонська у своїх дослідженнях звертає увагу на те, розвиток соціальної компетентності в дошкільному дитинстві в процесі взаємодії із соціальним світом на основі порівневого входження дитини у систему соціальних зв'язків, активного освоєння соціокультурного досвіду через її суб'єктивне пізнання суспільного довкілля та конструювання образу соціального світу [59, с. 94]. Дослідниця стверджує, що, спілкуючись із дорослими і ровесниками, діти вчаться жити поряд з іншими, враховувати їхні інтереси, правила і норми поведінки в суспільстві, тобто стають соціально компетентними [60, с. 354].

Цікавою для нашого дослідження є думка С. Курінної, яка розглядає соціально-комунікативну компетентність старшого дошкільника як готовність дитини ефективно взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних стосунків. Зміст такої компетентності, на її думку, визначає низка сформованих у дітей умінь, зокрема: уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; правильно визначати особливості свого емоційного стану та інших людей; вибирати адекватні способи спілкування з оточенням і реалізувати їх у процесі взаємодії [42].

У свою чергу В. Кузьменко у своїх дослідженнях звертає увагу на необхідність формування в дошкільників наступних складових соціальної компетентності:

- комунікабельність (здатність будувати гармонійні взаємини з іншими людьми);
- спілкування (процес емоційної, інтелектуальної, перцептивної, мовленнєвої, оцінювальної, духовної взаємодії);
- статусі дошкільника (соціальне становище дитини в колективі інших дітей);
- групова взаємодія (процесі конструктивної спільної діяльності) [41].

Автори монографії «Діти і соціум» науковці (А. Богуш, Л. Варяниця, С. Курінна, І. Печенко) розглядають соціальну компетентність як складну полікомпонентну властивість особистості, її інтегральну якість, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється в соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [25, с. 223].

Науковці відзначають, що формування соціальної компетентності як показника соціалізованості дитини відбувається в процесі різноманітних видів дитячої діяльності через засвоєння широкого кола соціальної інформації, навичок та вмінь; у процесі спілкування з людьми різного віку, у межах різноманітних соціальних груп, передусім у дитячому співтоваристві через поширення системи соціальних зв'язків та стосунків, засвоєння соціальних символів, настанов і цінностей; у процесі виконання різних соціальних ролей через засвоєння моделей соціальної поведінки.

Цікавим для нашого дослідження є підхід, запропонований в роботах Д. Струннікової, яка зазначає що розвиток соціальної компетентності зумовлюється компетентності певними чинниками, які можна об'єднати в три великі групи: мікро-, мезо-, макрофактори [63, с. 58].

Перший соціальний досвід дитина отримує в сім'ї. Як мікрофактор, сім'я відіграє кардинальну роль у соціалізації особистості дитини. Саме сім'я задовольняє потреби дитини в емоційній захищеності, довірі, первинній інформації. Тут дитина засвоює соціальний досвід шляхом наслідування близьких їй людей.

До мікрофакторів можна віднести також спілкування дитини з ровесниками та іншими людьми в закладі дошкільної освіти, у процесі чого розширюється і збагачується її соціальний досвід. Заклад дошкільної освіти – це мікросередовище, у якому дитина отримує інформацію про соціальний світ, набуває практичного соціального досвіду.

До мезофакторів, які мають свої механізми соціалізації особистості, належать етнокультурні умови. Перш за все це передача етнокультури, яка

закладена в соціальному досвіді батьків і близьких дитині людей. У кожного народу є свої уявлення про виховання, традиції, звичаї, специфічні риси, які формують його національний характер, менталітет. Етнокультуру дитина засвоює й опосередковано, через соціальне оточення.

Макрофактори, до яких входять космос, планета, суспільство, держава, створюють об'єктивні передумови для виховання в дітей планетарного мислення і толерантності. Соціалізація особистості здійснюється і під впливом демографічних, економічних, екологічних, політичних та інших суспільних процесів [63, с. 110].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес викликає саме особливість формування навичок соціальної взаємодії у дітей дошкільного віку під час перебування в закладі дошкільної освіти. Адже саме закладі дошкільної освіти створюється простір життя дитини, в якому вона не готується до життя, а повноцінно живе. Тому вся діяльність цього закладу має плануватися таким чином, щоб сприяти становленню соціальної компетентності дошкільника.

Так, І. Рогальська-Яблонська переконана, що середовище як чинник соціалізації особистості, має істотне значення: воно надає дитині змогу бачити соціальні явища з різних боків, що забезпечує вироблення і накопичення соціальних почуттів та моральних орієнтирів, норм, стереотипів, нормативів її поведінки [60, с. 123].

С. Курінна відносить заклади дошкільної освіти до інституцій ранньої соціалізації дослідниця. Виховний процес у таких закладах, стверджує науковець, повинен включати такі умови: набуття дітьми досвіду оптимального розв'язання життєвих ситуацій з певною кількістю альтернатив; розвиток уміння усвідомлювати, вербалізувати власний стан і стан оточення та враховувати його у взаєминах з ровесниками та дорослими; сприймання, оцінно-етичне коментування художніх творів як основи адекватної оцінки власного стану та стану оточення; інсценування конфліктних і безконфліктних

способів взаємодії з оточенням з наступним їх обговоренням; наявність позитивного емоційного тла життєдіяльності дітей [42].

У середовищі закладу дошкільної освіти дитина соціалізується. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві соціуму, суспільству і соціальним групам, до яких він належить, а з іншого – активно входить у систему соціальних зв'язків, завдяки яким і набуває соціального досвіду.

За концепцією дошкільного виховання та Базовим компонентом дошкільної освіти, сучасний дошкільний навчальний заклад має стати «інститутом соціалізації», призначення якого – забезпечити фізичну, психологічну і соціальну компетентність дитини від народження до шести-семи років, можливість адаптації до унормованого існування серед людей, сформувати ціннісне ставлення до світу, навчити особистісного існування, озброїти елементарною наукою і мистецтвом життя.

Дитяча спільнота – важливе джерело близької інтересам дітей інформації про соціальну дійсність, яка хоч і відрізняється неточністю, проте активно сприймається і швидко й легко засвоюється. Також взаємини з ровесниками активізують певні особистісні якості дитини. Вона, що є дуже цінним, здобуває практику (частіше за все інтуїтивно) відбору, активізації якостей, ухвалених певним дитячим товариством. Це формує гнучкість, здатність пристосуватися до середовища, повагу до інших, розвиває впевненість у собі. Проте дитяче товариство може активізувати й негативні якості дитини, стимулювати агресивність, надмірну гнучкість, підкорення більшості [21].

Окрім цього дитяче товариство в закладі дошкільної освіти створює умови для практики соціальної поведінки. Взаємини дітей стають, так би мовити, полігоном для перевірки та закріплення засвоєних соціальних моральних норм.

Отже, у процесі формування соціальної компетентності дитячому співтовариству, керованому педагогом, належить значна й відповідальна роль.

Його не можна замінити товариством дорослих. У закладі дошкільної освіти діти набувають важливого суспільного досвіду, основних знань і вмінь, необхідних для подальшого життя серед людей, залучаються до різних видів діяльності.

У контексті нашого дослідження також вважаємо за необхідне звернути увагу на певні особливості формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. Їх висвітлюють у своїх дослідженнях Н. Гавриш, О. Кононко, С. Курінна, І. Рогальська-Яблонська та інші науковці. Зупинимось на них більш детально та спробуємо розкрити такі особливості у площині трьох провідних сфер особистості: діяльності, спілкуванні та самосвідомості.

Розкриваючи роль *діяльності* у процесі формування соціальної компетентності, потрібно звернути увагу, який саме вплив має діяльність дошкільника, на розвиток пізнавальних процесів, на засвоєння суспільного досвіду.

Загальновідомо, що провідний вид діяльності дошкільника – гра. Саме через ігрові дії діти опановують світ людських стосунків, виступають у тих чи тих соціальних ролях, що дозволяє формувати уявлення про соціальні правила та моральні норми життя, набувати необхідного соціального досвіду загальноприйнятої поведінки; дитина має можливість пізнавати себе, з одного боку, та реалізовуватись через взаємодію з оточуючими – з другого [3].

У старшому дошкільному віці діяльність впливає на становлення соціальної активності дитини, що трактується як здатність до розв'язання суспільних завдань, виявляючи такий рівень активності, що сприяє отриманню результатів значимих для себе та інших [25, с. 197]. Саме тому, важливою є організація самої діяльності, зокрема ігрової, трудової тощо таким чином, що вона сприяла розвитку такої активності, становленню дошкільника як суб'єкта діяльності.

Друга сфера – *спілкування* – розглядається у контексті формування соціальної компетентності з позиції розширення і поглиблення. Розширення

спілкування можна розуміти як збільшення контактів людини з іншими людьми, специфіку цих контактів на кожному віковому етапі [36].

Спілкування, що становить взаємодію двох чи більше людей та передбачає обмін інформацією, допомагає розширити соціальні зв'язки індивіда, сприяє формуванню особистості як суб'єкта діяльності. У старшому дошкільному віці значно підвищується роль мовлення в пізнанні оточуючого світу та спілкуванні з однолітками та дорослими [62].

Чимало вчених визначають, що модель спілкування дітей старшого дошкільного віку зі знайомими дорослими (вихователями, батьками) визначає засіб спілкування й взаємодії з однолітками. Спілкування з однолітками дозволяє дошкільнику виявляти свої інтереси, збагатити власний соціальний досвід, укріпитися у свої нахилах, отже, саме в емоційному спілкуванні з однолітками найефективніше відбувається процес формування соціальної компетентності.

Спілкуючись з дітьми своєї групи, зростаюча особистість проймається почуттям взаємної відповідальності, засвоює визнані в групі норми поведінки. Об'єднуючись з товаришами для ігор і занять, дитина починає усвідомлювати, спілкування під час практичної діяльності не лиш приємне, а й корисне: спільна робота приносить насолоду, піднімає настрій, сприяє кращому досягненню спільної мети, спільного результату праці.

В умовах закладу дошкільної освіти в дітей виникає власна мова спілкування, що допомагає їм регулювати власні стосунки, відрізняється особливим синтаксичним та лексичним устроєм, образністю. Діти жваво експериментують з мовним матеріалом, поетично, образно розкривають первинний зміст слова, пристосовуючи його до власного життя [51]. Так вони вчаться моделювати свій власний всесвіт, що є праобразом широкого соціуму.

Отже, в умовах закладу дошкільної освіти принципової важливості для успішного формування соціальної компетентності дітей набуває ефективне спілкування з дорослими та однолітками, у процесі якого діти починають усвідомлювати соціальні норми взаємодії.

Завдяки діяльності та спілкуванню індивід починає сприймати себе та інших, що сприяє становленню *самосвідомості*, тобто усвідомленню людиною себе самої як особистості, своїх фізичних сил і розумових здібностей, вчинків і дій, їхніх мотивів і мети, свого ставлення до зовнішнього світу, інших людей і до самої себе [33]. На етапі старшого дошкільного віку дитина вже розуміє себе, свій внутрішній світ, вміє оцінювати власні дії та поведінку інших, бачить свої переваги та недоліки. О. Кононко, С. Курінна наголошують, що старший дошкільний вік характеризується підвищеною чутливістю до власної Я-концепції [25, с. 200]. Дитина починає усвідомлювати та переживати власну неповторність, унікальність, прагне до утвердження свого Я серед інших; дитина порівнює себе з оточуючими, на основі чого формується подальша її самооцінка, яка стає більш реалістичною, поступово виступає в якості „фільтру”, крізь який діти оцінюють власну соціальну поведінку. Вчені (О. Кононко, С. Курінна, І. Рогальська-Яблонська) одностайно наголошують на необхідності забезпечення на даному віковому етапі емоційно-позитивного ставлення до себе, створення належних умов для цього в дитячому садку.

У старшого дошкільника намічається диференціація двох аспектів самосвідомості – самопізнання і самоставлення. Образ «Я» включає досить складну систему властивостей: зовнішніх, особистісних, статевих, з відображенням їх часової динаміки. Ускладнення образу «Я» відбувається значною мірою завдяки розвитку у старшого дошкільника вміння розуміти себе, усвідомлювати свої внутрішні стани, переживання [33].

У дітей на етапі старшого дошкільного віку виникає усвідомлення себе в часі, у часовій перспективі. Дитина спочатку живе тільки теперішнім, але згодом навчається співвідносити минуле – теперішнє – майбутнє. Старший дошкільник просить дорослих розказати про те, як він був маленьким, і сам із задоволенням згадує окремі епізоди недалекого минулого. Дитина розуміє, що раніше вона була маленькою, а зараз виросла. Її цікавить і минуле близьких людей.

У дитячому садку дитина дошкільного віку вперше дістає реальну можливість порівняти себе з іншими. В сім'ї зробити це складно, оскільки поруч з нею перебувають старші, досвідченіші й вміліші люди (порівняння себе з ними буде не на користь малюка). Зіставляючи свої досягнення, якості, реакції, поведінку, зовнішність, дошкільник навчається орієнтуватись у власних можливостях, виробляє відповідний рівень домагань, визначає свій статус серед однолітків.

Усвідомлення своїх умінь і якостей, уявлення себе в часі, відкриття для себе своїх переживань – все це складає початкову форму усвідомлення дитиною себе, виникнення до кінця дошкільного віку «особистісної свідомості» [50].

Заклад дошкільної освіти через дитячий колектив позитивно впливає на звільнення дитини від егоцентризму, звички у всьому орієнтуватись на власне «Я», на свої уподобання, погляди, вміння. В багатьох сім'ях дитина займає привілейоване становище найменшого члена сім'ї, звикає до споживання всіх можливих благ, до уваги з боку оточуючих. Прийшовши до дитячого садка, вона вперше починає співвідносити власні бажання з бажаннями інших людей, насамперед друзів. У лексиці дитини з'являється займенник «ми», дитина все частіше починає оперувати поняттями: «Ми – одна група», «Ми – дівчатка (хлопчики)» і под.

Таким чином, розширюючи й установлюючи соціальні зв'язки, діти старшого дошкільного віку освоюють власний психологічний простір і можливість жити в ньому [25, с. 201]. Дитина починає усвідомлювати та переживати свою індивідуальність, унікальність, відмінність від інших, прагне утвердження себе серед ровесників та дорослих. Самопізнання особистості відбувається через порівняння себе з іншими [Там само].

Незмінним є вплив закладу дошкільної освіти на самостійну активність дошкільника. Якщо сім'я надто опікає малюка, то заклад освіти значно більше довіряє йому, надає можливість виявити власну ініціативу, незалежність, критичність. Відтак дитина швидко засвоює: все, що можеш, треба робити

власними зусилля. Вона вчиться поважати себе за умілість, прагне перенести набуті навички самостійної поведінки в сім'ю, тим самим коригуючи батьківські впливи, відстоюючи своє право на незалежність.

Отже, аналіз досліджень науковців щодо проблеми соціалізації дітей дошкільного віку дає змогу стверджувати, що соціальні навички розглядаються як складова їх соціальної компетентності. Вивчення змісту поняття «соціальна компетентність дошкільників» дозволила нам розділити соціальні навички, які має опанувати дитина старшого дошкільного віку, три умовні групи:

- взаємодія з однолітками та дорослими – встановлювати дружні взаємини з однолітками, наслідувати певні норми та моделі поведінки, виражати емоції соціально прийнятними способами; узгоджувати свої дії, поведінку з діями інших людей; звертається за потреби по допомогу до однолітків та дорослих тощо
- вирішення конфліктних ситуацій – уступати, проявляти гнучкість, відстоювати свою думку у прийнятний спосіб, приймати доводи однолітків і дорослих, погоджуватися з адекватними вимогами тощо;
- дотримування правил та домовленостей – виконувати обов'язкові для усіх правила гри; у міру необхідності, підкорюватися і керувати; домовлятися з учасниками гри, вносити свої пропозиції, обґрунтовувати їх доцільність тощо.

Зазначені групи соціальних навичок ми взяли за основу для подальшої роботи над темою дослідження. Оскільки опанувати навичку дитина здатна лише під час активної діяльності, то найліпше для цього використовувати ігри, як провідний вид діяльності дошкільника.

1.2. Потенціал українських народних ігор для соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку

Важливе місце у процесі формування соціальних навичок дітей дошкільного віку займає ігрова діяльність. Людство обрало гру для стимулювання творчої активності дітей, формування у них навичок соціальної поведінки. Ігри широко використовувалися і продовжують використовуватися як основний засіб соціальної інтеграції дітей.

У старшому дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу, а тому, що зумовлює якісні зміни в психіці дитини; зміст гри набуває дедалі більшої інтелектуальності, відповідно до вищого рівня розумового розвитку 5-6-річних дітей. Вони вже, наприклад, краще усвідомлюють і відтворюють суспільні події, етичні правила, якими регулюються взаємини між людьми [20, с. 28].

Розвиваюча ігрова діяльність продуктивно використовується в навчанні та вихованні дітей протягом всієї історії педагогіки, дозволяючи дітям відносно легко і в невимушеній атмосфері пізнати себе, типи та норми поведінки, способи та моделі вирішення тих чи тих завдань.

Як зазначав К. Гросс, гра є первинною формою залучення людини до соціуму, оскільки вона передбачає: добровільне підпорядкування загальним правилам чи лідеру; відповідальність за свою команду; демонстрацію свої можливості в дії, що здійснюється заради команди; активну взаємодію учасників гри тощо [55, с. 280]. К. Гросс розглядав дитячу гру як важливий засіб формування і тренування навичок, необхідних для розвитку та майбутньої діяльності індивіда. Він один із перших показав соціальну якість і значення гри, як дитячої, так і дорослої.

Саме гра є одним із найефективніших засобів підготовки дитини до «дорослого» життя, її соціалізації, морально-етичного виховання. Під час гри формується особистість дитини, її соціальні навички і гуманістичний світогляд, з особливою яскравістю проявляються індивідуальні особливості

дошкільника, розвиваються його творчі здібності, цілеспрямована уява, рух від думки до дії.

В умовах сучасного соціально-культурного життя України одним із ключових напрямів удосконалення суспільства стало відродження народних традицій. Важливу роль у цьому процесі відіграють компоненти народної культури, які можуть ефективно вплинути на повноцінний розвиток особистості дошкільника – розвиток її емоційної сфери, становлення національної самосвідомості та розуміння взаємин людини із соціальним та природним довкіллям. Найважливішим таким компонентом народної культури для дошкільного дитинства науковці визначають традиційні народні ігри.

Виховання дітей засобами народної гри позитивно оцінювали С. Русова, В. Сухомлинський, О. Усова, К. Ушинський та інші вчені-педагоги. Вагомий внесок у розвиток теорії й практики використання національних ігор належить Н. Андрощуку, О. Бичуку, А. Вольчинському, Л. Грицюку, В. Завацькому, А. Леськіву, С. Мехонишин, Л. Пономаренко, О. Семенову, А. Цьосю та іншим.

Народні ігри – неоціненний виховний скарб, який залишили нам наші прадіди. У результаті життя й побуту мільйонів людей протягом віків в Україні сформувалися самобутні народні ігри, які шліфувались і перевірялись досвідом багатьох поколінь. У них як у дзеркалі відображаються звичаї нашого народу, їх побут й уявлення про світ. Кожна гра, кожна забава має свої специфічні функції та розвиває фізичні й моральні якості, на чому неодноразово наголошували О. Богініч, Е. Вільчковський, А. Вольчинський, О. Воропай, Є. Приступа та інші.

Народні ігри походять від давніх ритуальних традицій. Вони передавалися з покоління в покоління, набирали розважального змісту, наслідувалися дітьми і ставали для них не лише забавою, а й веселою школою життя. Старші передавали їх молодшим, а ті давали щось своє, придумували нові варіанти, атрибути.

С. Русова і В. Сухомлинський зазначили, що дитяча народна гра є

могутнім стимулом формування естетичних, моральних та фізичних започаткувань становлення людини [12, с. 132].

У свою чергу, К. Ушинський підкреслював яскраво виражену педагогічну спрямованість народних ігор. На його думку, кожна народна гра містить у собі доступні форми навчання, вона спонукає дітей до ігрових дій, спілкування з дорослими. Вчений розглядав народну гру як «вікно», через яке можна показати дітям той чи інший бік життя народу. Він чудово усвідомлював його виховуючу силу. Адже з покоління в покоління завдяки народній творчості передавались морально-етичні норми поведінки. Педагог пропонував використання скарбів народної творчості для навчання дітей, оскільки він вважав, що навчання має бути виховальним [45].

За словами К. Ушинського, у змісті народної гри є всі доступні форми навчання. Саме у процесі гри діти пізнають грамоту, вчать рахувати, різнити кольори, виконувати повсякденні дії, набувають навичок самообслуговування та спілкування.

В. Скуратівський зазначає, що переважна більшість «абеткових істин дитинства» народжувалась у середовищі простого народу й виконувала певні функції людського співжиття. Ігри відкривали дітям живу історію свого народу, вчили любити народних героїв і ненавидіти кривдників [61].

Українські дослідники Г. Довженок, Є. Приступа, О. Лук'яненко стверджують, що народні ігри – це історія народу, бо відображають соціальне життя епохи. Граючись у народні ігри, діти ознайомлюються з традиціями свого народу, звичаями та обрядами, віруваннями, культурою і все це запорукою виховання національної самосвідомості [57].

Кожний народ створював свої національні ігри. В. Гриневський відмітив, що у всіх народів існує більш або менш значний запас ігор, що характеризують до деякої міри побут народу. Без ігор не обходилося ні одне народне свято. В іграх змагалися цілі групи дітей, що спонукало їх до конструктивної взаємодії.

На сьогодні відомі різні спроби класифікації народних ігор. Зокрема, С. Русова наголошувала на хатніх іграх, а також на іграх на свіжому повітрі.

Вона наводила приклади ігор, спираючись на пори року [55, с. 283].

Цікавою є думка Г. Довженко, яка поділила українські народні дитячі ігри на групи: ігри, де організуючим началом є пісня; ігри, де таким началом є діалог, який у поєднанні з рухами сприяє створенню розвинутої динамічної дії; ігри, де є невеликий діалог, приспівочка або пісенька, які слабо пов'язані з самою дією [67, с. 273].

Дослідниця Н. Кудикіна, проаналізувавши створені народом ігри, розкрила і довела такі відмінності між ними: особливості виникнення в народній культурі, функціонування в дитячому середовищі, своєрідність трансформації явищ дійсності в специфічній ігровій формі, внутрішнє наповнення структурних компонентів. Відтак вона розробила класифікацію українських дитячих народних ігор, яка містить: рухливі ігри, хороводні, театралізовані та традиційні народні ігри малих форм [39, с. 21].

Особливий інтерес в контексті нашого дослідження викликають театралізовані народні ігри та ігри малих форм. Їх виховна цінність полягає в тому, що, організовуючи такі ігри з дітьми, педагог має змогу шляхом продуктивного розподілу ролей впливати на реальну позицію дитини через гру. Діти в іграх мімікою, жестами, рухами передають різний емоційний стан та фізичні особливості ігрового образу [71].

Дослідники слов'янського фольклору, українські письменники та вчені в галузі етнопедагогіки – Л. Українка, О. Пчілка, І. Франко, Б. Грінченко, М. Стельмахович, В. Бойко, К. Виноградов, В. Верховинець, Г. Довженко – ставилися до ігор малих форм з такою ж повагою, як і до ігор більшого розміру. Ці ігри якнайбільше відповідають психологічним можливостям дітей дошкільного віку – невеликі твори з динамічним змістовим компонентом діти швидко запам'ятовують і тому активно застосовують у вільному спілкуванні в години дозвілля, що сприяє їх значному поширенню в дитячому середовищі.

Як зазначає К. Крутій, за допомогою емоційно забарвленої рухової активності, що присутня в народних іграх, діти входять до ситуації, через рухи тіла вчаться передавати свої емоції і стани, шукати творчі композиції, нові

форми рухів. Крім того, продовжує свою думку дослідниця, у процесі рухової діяльності формується самооцінка дитини, оскільки вона оцінює своє «Я» за безпосередніми зусиллями, які вона доклала для досягнення поставленої мети [38].

На думку Л. Гаращенко народна гра має нести радість дітям через забезпечення органічної потреби в рухах, емоційність, привабливість ігрового середовища, спільні дії дітей з дорослими. Цікавий зміст, сюжет, емоційна насиченість, елементи змагань, гра у команді, виконання рухів у незвичних, часто комічних ситуаціях та зусилля, з ними пов'язані, викликають у дітей позитивні емоції, почуття свободи, покращують настрій, задовольняють потребу дитини в рухах, сприяють збагаченню рухового досвіду [18]. Очевидно, радісна атмосфера народної гри є надзвичайно цінною для різнобічного розвитку дитини.

Отже, ґрунтовний аналіз науково-педагогічної та історичної літератури дає змогу виокремити кілька груп українських народних ігор (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Орієнтовна класифікація українських народних ігор

Вид ігор	Коротка характеристика	Приклади
Дидактичні ігри	Ігри розумової спрямованості, які потребують використання раніше набутих знань, кмітливості, активної мисленнєвої діяльності. Ці ігри вчать дитину ненав'язливо, легко, захоплюють змістом так, що вона навіть не помічає процесу навчання як такого	«Чорне та біле», «Фарби», «Дід Макар», «Фанти», «Бірка», «Кури»
Рухливі ігри з обмеженням	Ігри, в яких текстова частина подається як вступ до гри, закличка, або ж перегукування гравців під час	«Панас», «Їду, їду», «Звідки ти?», «Жмурки»,

мовленнєвим текстом	ігрових дій. Основну частину гри складають рухові дії різної складності	«Іваночку, покинь схованочку», «Бочечка», «Квочка»
Хороводні ігри	Ігри, що супроводжуються пісенним текстом. На першому плані – слова, рухи – нескладні (ходіння в колі), по закінченні слів, співу можливий біг	«Галя по садочку ходила», «Ой ягіл, ягілочка», «Іде, іде дід»
Ігри малих форм	Ігри, в основі яких невеличкі тексти, які багаторазово повторюються. Це можуть бути скоромовки, заклички, небилиці, мирилки, лічилки тощо. Характерна риса цього виду ігор – можливість імпровізації	«Хитру сороку спіймати морока...», «Босий хлопець...», «Летів горобчик...», «Біг пес через овес...» «Сміх», “Як був мій дід маленький...”
Обрядові та звичаєві ігри	Ігри, що передають характерні події з життя українського народу: початок жнив, косовицю, великодні та купальські ігри, калиту, веснянки. У багатьох іграх цієї групи наявні рухи, що імітують оранку, сіяння, скородіння, збір врожаю тощо	«Подоланочка», «Перепілочка», «Огірочки», «Мак»
Ігри історичної спрямованості	Ігри, що відбивають характер тієї епохи, коли вони склались. У їх змісті трапляються архаїзми, як для нас, гравцями виступають «пан», «король», «цар», «царівна»	«Пускайте нас», «Нема пана дома», «У відьми», «Дзвін», «Кружок»

Ігри побутової спрямованості	Ігри, що відображають у своєму змісті буденне життя людей. Чимало серед них ігор з сюжетами про сімейне життя, взаємодію членів родини тощо	«Ой сусіди, сусідоньки», «Здрастуй, сусіде», «Куй-куй, ковалі...», «Як було у баби...» «Батько», «Батько й діти», «Сімейка»
------------------------------	---	---

Враховуючи, що в межах нашого дослідження розглядається питання формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку, вважаємо за потрібне висвітлити, які народні ігри рекомендовані для цього віку нормативними документами в сфері дошкільної освіти. Аналіз чинних комплексних освітніх програм для роботи з дітьми дошкільного віку, дав нам змогу визначити, що в закладах дошкільної освіти рекомендовано наступні види ігор:

- сезонно-обрядові («Перепілочка», «Подоряночка»);
- побутові народні («Гуси», «Коваль», Нема пана вдома»);
- ігри-лапанки («Піжмурки», «Квач», «Панас»);
- рухливі ігри з обмеженим мовленнєвим текстом («Квочка», «Їду, їду», «Котилася бочка»);
- рухливі хороводні ігри: («Іде, іде дід», «Огірочки», «Подоряночка» та інші);
- ігри-забави та ігри-атракції («Пес», «Бій півнів» та ін.).
- ігри комічного характеру («Ледачий Гриць») [70].

Слід зауважити, що в перелік ігор у різних програмах відрізняється. Однак усі автори звертають увагу на необхідність добирати ігри відповідно до індивідуальних особливостей дітей. Тож запропонований перелік має рекомендаційний характер і не є остаточним. Вихователі мають змогу обирати ті ігри, які більше до вподоби саме їхнім вихованцям.

Роль кожної з визначених ігор є неоцінною як для розвитку соціальних навичок дітей, так для загального розвитку дошкільників. У народному ігровому досвіді історично відпрацьовані певні способи налагодження взаємостосунків між дітьми, які доречно використовувати й у дитячому колективі. Оскільки народні ігри та способи їх організації зазнають постійної трансформації, в освітньому процесі на рівноправних засадах використовуються ті, що відомі з давніх часів і ті, що створені на сучасному етапі розвитку ігрових традицій.

Слід зазначити, що народні ігри мають власну специфіку. Так, це, перш за все, ігри гуртові, вони об'єднують від 10-ти до 20-ти і більше дітей, їх структурна особливість дозволяє об'єднати всіх бажаючих грати, що в контексті нашого дослідження є дуже важливим. Адже така кількість гравців передбачає тісну взаємодію, дає змогу застосовувати набуті уміння в різних ситуаціях, спонукає встановлювати нові контакти тощо.

Надзвичайно важливим є педагогічний супровід українських народних ігор. Так, однією із характерних особливостей народних рухливих ігор є прагнення результату, інтерес до нього (втекти, перемогти, догнати). У процесі гри дитина спрямовує свою увагу і зусилля на досягнення мети, що формує її волю, спрямовую на досягнення результату [65]. Саме тому, важливо підтримати дитину у процесі гри, наголосити на важливості доведення ігрових дій до логічного завершення, створити атмосферу перемоги для кожної дитини, щоб сформувати основи соціальної взаємодії відповідно до прийнятих норм.

Народні ігри зазвичай не потребують особливого обладнання та можуть проводитись: у приміщенні закладу дошкільної освіти, на свіжому повітрі під час прогулянки, в умовах обмеженого простору тощо. Таким чином, вихователь має можливість залучати дітей до народних ігор упродовж дня, дотримуючись принципу послідовності та систематичності.

Дослідники (О. Богиніч, Е. Вільчковський, Я. Смаль) наголошують, що характерною особливістю народних ігор є навчальний зміст, який подається в

ігровій формі, тобто по суті, вони мають дидактичну спрямованість, що дає змогу дітям старшого дошкільного віку ефективно опановувати навички соціальної взаємодії.

Отже, можна виділити наступні особливості українських народних ігор, що сприяють соціалізації дітей:

- різноманітність предметного змісту ігор, що представляє широкий спектр знань про навколишній світ;
- емоційна привабливість, що забезпечує мотивацію до позитивного взаємодії з соціумом;
- практична спрямованість на творчість, що дає можливість самореалізації;
- досвід індивідуального проживання унікальних соціальних ролей;
- приклади соціально адекватної поведінки.

Під час ігор з власної ініціативи вступають у різні контакти між собою, здебільшого самостійно будують свої взаємини. Якщо ігрова діяльність дитини є вільною і невимушеною, такою, що вийшла за межі тиску з боку дорослих, ігрові відносини виступають у ролі добровільних тренувань, шляхом яких дитина засвоює соціально прийнятні норми поведінки.

Отже, ігри зближують дітей, об'єднують їх загальною цікавою для всіх діяльністю. Організація народних ігор збагатить дітей дошкільного віку новими враженнями, буде сприяти формуванню в них навичок соціальної взаємодії, дасть їм новий соціальний досвід, який є важливим для розвитку їх особистості.

На жаль, виховний та розвивальний потенціал українських народних ігор сьогодні використовується не в повній мірі в умовах закладів дошкільної освіти. Тому, ми визначили педагогічні умови формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами українських народних ігор. Саме цьому питанню присвячено наступний параграф магістерського дослідження.

1.3. Обґрунтування педагогічних умов формування соціальних навичок у старших дошкільників засобами народних ігор

Важливою ланкою науково-педагогічного дослідження виступає комплекс чинників, що впливають на перебіг процесу, надають йому позитивної або негативної динаміки. Для визначення педагогічних умов формування дослідницького мислення дошкільників необхідно висвітлити сутнісні характеристики поняття «умови» в цілому.

Умова – те, від чого залежить щось інше (зумовлене), що робить можливою наявність речі, стану, процесу, на відміну від причини, яка з необхідністю, неминучістю породжує що-небудь (дія, результат дії), і від підстави, яка є логічною умовою слідства. У тлумачному словнику української мови поняття умова розглядається як «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [13].

У психологічній літературі умову розуміють як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливають на розвиток конкретного психічного явища; до того ж це явище опосередковується активністю особистості, групою людей.

Щодо розкриття причиново-наслідкового зв'язку того чи того явища, необхідно розглядати його у найрізноманітніших зв'язках і ставленнях, тобто у загальному зв'язку. Щодо розуміння причинності окремих явищ, то треба розглядати їх ізольовано, виокремлюючи із загального зв'язку і в цьому разі змінювані явища виступають – перше як причина, друге, як дія.

Похідною від поняття «умова» є категорія «педагогічні умови». Наразі не існує її однозначного трактування. Так, Н. Бугаєць визначає педагогічні умови як необхідні і достатні обставини, від яких залежить ефективність навчально-виховного процесу [52].

У свою чергу, В. Манько розуміє педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування,

що забезпечують високу результативність навчального процесу і відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності [там само].

У контексті нашого дослідження, під терміном *«педагогічні умови»* розуміємо сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що забезпечують ефективність і результативність процесу формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобом українських народних ігор.

З метою виявлення педагогічних умов формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобом українських народних ігор враховувалися: особливості соціального розвитку дітей дошкільного віку; особливості педагогічного супроводу народних ігор; теоретичні і методичні набутки сучасних педагогічних досліджень у сфері соціального розвитку дітей дошкільного віку. Відтак було визначено умови формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор, а саме

- розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку;
- упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку;
- створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками.

Уважаємо за необхідне обґрунтувати доцільність вибору таких педагогічних умов.

Перша умова – *розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку* – передбачає ознайомлення педагогами особливостями соціального розвитку старшого дошкільного віку, а також можливостями використання українських народних ігор задля поліпшення цього процесу.

Розпочати роботу потрібно в самому педагогічному колективі закладі дошкільної освіти, тому що роль педагога має дуже велике значення у формуванні соціальних навичок дітей дошкільного віку. Адже саме в дитячому колективі, яким керує вихователь, дошкільники отримують досвід конструктивної соціальної взаємодії з однолітками, а також дорослими, які не є членами родини дитини.

Науковці серед найбільш ефективних форм та методів методичної роботи з педагогами щодо соціального розвитку дітей дошкільного віку називають такі:

- семінари;
- семінари-практикуми;
- творчі групи;
- майстер-класи [11].

У системі методичної роботи за напрямом нашого дослідження бажано використовувати педагогічні задачі та проблемні кейси для вихователів, що мають базуватися на реальних ситуаціях, що відбуваються в дитячому колективі. Такі завдання допомагають аналізувати, зіставляти з практичною діяльністю виховання дітей в родині і в закладі дошкільної освіти, робити висновки, помічати перспективи та шляхи поліпшення соціального розвитку дошкільників. Практичні завдання допомагають удосконалювати професійні вміння, а відтак застосовувати їх в конкретних освітніх ситуаціях. Це можуть бути дослідження конкретних умов виховання дітей, вивчення причин недоліків у вихованні і розробка на цій основі заходів щодо удосконалення освітнього процесу.

Особливу увагу в роботі з педагогами слід приділити інтерактивним методам взаємодії. Аналіз чисельних робіт свідчить про те, що саме інтерактивні методи взаємодії з педагогами під час методичних заходів сприяють підвищенню їхніх професійних навичок (Г. Беленька, О. Пошетун, Л. Пироженко).

У педагогічному словнику інтерактивний (inter – взаємний, act – діяти) визначається як взаємодія, знаходження в режимі діалогу, бесіди з кимсь [68]. Очевидно, що інтерактивна взаємодія – це такий вид діяльності, коли учасники методичного заходу знаходяться в режимі взаємодії, підтримують діалог одне з одним, обмінюються досвідом тощо.

Отже, інтерактивна взаємодія дає змогу педагогам глибше занурюватись у проблему, відчувати власну причетність до її вирішення, краще сприймати та усвідомлювати матеріал, тощо. Саме тому ми вважаємо, що використання елементів інтерактивної взаємодії та низки інтерактивних методів під час проведення освітніх заходів для педагогів позитивно впливатиме на засвоєння знань щодо соціального розвитку дітей.

А. Кошель наголошує, що професійна діяльність сучасного вихователя закладу дошкільного освіти вимагає особистісно орієнтованого підходу до роботи з дошкільниками, їх успішної соціалізації та входженню в світ дорослих. Саме інтерактивність освітнього процесу здатна подолати такі недоліки у роботі педагогів закладів дошкільної освіти як: монологічність, низький рівень активності, відсутність самостійності та творчості [36].

Інтерактивні прийоми, на думку Г. Беленької, виконують дві принципово важливі функції. З одного боку дозволяють ввести всіх без винятку педагогів до активної участі в методичному заході, з іншого – створити позитивний емоційний фон, де відбуватиметься процес засвоєння та закріплення знань [11, с. 25].

До інтерактивних методів, що можуть бути використані під час методичної роботи з педагогами відносять: круглий стіл, мозковий штурм, психолого-педагогічні тренінги, ділові та рольові ігри, різноманітні ігрові вправи, case-study (аналіз конкретних проблемних ситуацій), диспути, вікторини тощо.

Друга педагогічна умова – *упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей*

старшого дошкільного віку – передбачає збагачення ігрового досвіду дітей новими народними іграми, що побудовані на основі активної взаємодії гравців

Традиційно в освітньому процесі закладу дошкільної освіти народні ігри розглядають як засіб фізичного розвитку дітей. Проте розвивально-виховний потенціал українських народних ігор значно ширший.

Ігри та забави становлять чималий розділ народної дидактики й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи. З допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри розвивають і математичні здібності.

Вуличні ігри були і своєрідним «дитячим садком». Батьки багатодітних родин постійно були в полі, і діти об'єднувались для ігор у самотійні осередки. Такі забави були не тільки формою дозвілля, але й своєрідною школою, де засвоювалися перші абетки життя дитини [67, с. 249]. Тому важливо, щоб вихователі пропонували дітям народні ігри не лише під час занять з фізкультури, а збагачували ними повсякдення вихованців.

Також важливо приділяти увагу іграм малих форм. Вони містять життєву мудрість доброго поведіння, тлумачення прислів'їв, проведення творчих завдань ігрового та рольового характеру (мініатюри, ігри-драматизації) сприяють введенню в практику спілкування дітей жартівливих форм контактів. Зокрема, під час ігор малих форм у дітей з прикладів минулого формуються життєві правила, які можна привнести в сучасне життя.

Упровадження народних ігор в освітній процес передбачає, що ігри організовує як вихователь, так і самі діти. Тому, аби діти мали змогу використовувати знайомі народні ігри під час самотійної діяльності в закладі дошкільної освіти має бути створене відповідне предметно-ігрове середовище.

У наукових психолого-педагогічних дослідженнях середовище трактується як комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних,

санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у закладі дошкільної освіти [55].

У всіх гуманістичних теоріях та практиках дошкільного виховання минулих часів та сьогодення проблемі створення предметно-ігрового середовища надавалося першочергове значення. Неабиякого значення надавали створенню середовища С. Русова та М. Монтессорі. Їх погляди з цього питання дещо перегукуються, оскільки, на їх переконання, оздоблення закладу дошкільної освіти повинно враховувати принцип природної доцільності розвитку закладених у дитини життєвих сил і творчих здібностей. Зміст предметно-ігрового середовища має задовольняти всі потреби щодо розвитку дитини та становлення її творчих здібностей.

На думку К. Крутій середовище в старшій групі – це поле діяльності, спосіб життя, передача досвіду, творчість, історична епоха. Вона достатньо різноманітна й насичена «випадковостями» (несподівані або незавершені проблемні образи), що вимагають від дитини пошуку способів пізнання, стимулюють дослідницьку діяльність. Це середовище мінливе, динамічне. Значна свобода і самостійність дозволяє визначати і проявляти ставлення до середовища, сприймати його по-своєму, наслідувати, комбінувати, створювати тощо [38].

Отже, предметно-ігрове середовище має бути організоване так, щоб спонукати дитину до виконання активних дій відповідно до її життєвого ритму, фізичних та психічних можливостей, використовуючи весь потенціал народних ігор.

Ми вважаємо, що систематичне використання народних ігор в освітньому процесі надасть змогу старшим дошкільникам самостійно моделювати свою поведінку та свою діяльність, ухвалювати рішення, діяти за внутрішнім переконанням, нести відповідальність за свої вчинки, набуваючи в такий спосіб власного досвіду свідомого дотримання норм соціальної взаємодії з однолітками і дорослими.

Третя педагогічна умова – *створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками* – передбачає, що вихователь створює умови, у яких діти мають змогу відпрацьовувати певні соціальні навички

Вибір зазначеної педагогічної умови відповідає висновкам Б. Ананьєва, І. Бека про те, що кожна особистість формується і проявляється в діяльності. Через створення таких ситуацій забезпечуються умови для саморозвитку дітей, закріплення в них соціальних навичок. Адже важливо, щоб засвоєні дітьми знання не лежали мертвим вантажем, а активно слугували їм у формуванні поглядів, реалізовувалися в їхній поведінці, діяльності. Знання мають спонукати дитину до здійснення вчинків, дій, регулювати їхню поведінку та діяльність.

Важливо зазначити, що саме діяльність є водночас умовою і засобом активного пізнання дитиною соціального світу. Вона дає дитині змогу виявляти своє ставлення й набувати практичних навичок взаємодії з соціальним довкіллям.

Соціальні навички дитини передбачають, що вона має бажання й уміння спілкуватися з іншими людьми, позитивну мотивацію до взаємин із ними, впевненість у собі, емпатію і здатність керувати соціальними ситуаціями та використовувати ефективні стратегії для досягнення комунікативних цілей. Для реалізації останніх необхідно володіти певним комунікативним досвідом, який передбачає передовсім способи взаємодії з людьми, що нас оточують, а також співробітництво у груповому спілкуванні, навички роботи в колективі, здатність брати на себе відповідальність і долати конфлікти.

Теоретично діти знають, як треба і не треба поводитися. Але коли виникає конфліктна ситуація, з'ясовується, що слова та дії живуть окремо. І якщо педагог розв'язує проблему замість дітей, наступного разу вони також звертаються до нього по допомогу. Лише коли дошкільники самостійно пропрацюють ту чи ту ситуацію, певна навичка в них сформується. Саме тому

вважаємо за необхідне використовувати під час формування соціальних навичок у дітей стимульні ситуації.

У нашому дослідженні ми спираємося на праці О. Безсонової щодо використання стимульних ситуацій в роботі з дітьми. Дослідниця розглядає стимульну ситуацію як «комплексну педагогічну дію, що полягає у створенні спеціальних умов, які провокують зіткнення інтересів і потреб дітей» [8]. Такі ситуації стимулюють дітей розв'язати певну проблему та спонукають їх до свідомих вчинків, інтегрують окремі здобутки досвіду дошкільника в реальні соціально прийнятні вчинки в конкретних життєвих ситуаціях.

Щоб стимульна ситуація була результативною, потрібно правильно її використати в педагогічних цілях. У таких ситуаціях діти мають навчитися бачити проблемні моменти, опанувати можливі шляхи зміни моделі поведінки на соціально бажану, отримати досвід переживання відповідальності за спільну справу, морального вибору тощо.

Для формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку доцільно використовувати спонтанні та спеціально створені ситуації.

До спонтанних ситуацій належать ті, що виникають поза планом вихователя. Адже будь-що може стати об'єктом емоційного переживання й осмислення дітьми: нова іграшка; квітка, що розцвіла; хвороба товариша та його повернення в дитячий садок і багато інших подій. Такі спонтанні ситуації сприяють прояву соціально бажаної поведінки та корегують небажану.

Щоб правильно обрати виховний вплив, вихователь має визначити вид спонтанної ситуації. О. Безсонова об'єднує їх у три умовні групи, що пов'язані:

- *з особистісним розвитком дитини* — я сам: «Я все робитиму тільки сам», «Це мій малюнок, що хочу, те і роблю», «Я буду капітаном», «Ти тут не найрозумніша», «Я посиджу на спокійному стільчику»;
- *міжособистісними взаєминами* — я та інші: «Я тобі цукерку, а ти будеш зі мною дружити», «Піди скажи Сашкові, що він баран»;

- *ставленням дитини до правил* — соціально-моральні та організаційно-дисциплінарні: «Я зараз співати не хочу», «У мене свої правила», «Дівчинка впала, а всі сміються» [8].

Також дослідниця виокремлює **три фази** спонтанної ситуації:

- гострий початок — конфліктний або проблемний із явним порушенням соціальних норм;
- перша реакція учасників ситуації — емоційна, оформлена вербально;
- дії, що спричиняють зміни норм і цінностей — поліпшення чи погіршення взаємин.

Спонтанні ситуації педагог не створює, а лише використовує з метою педагогічного впливу.

Окрім спонтанних ситуацій, що виникають у повсякденному житті, для формування в дітей навичок соціальної взаємодії доцільно використовувати спеціально змодельовані ситуації. Вони мають бути природними, не фальшивими та відбуватися в реальних, звичних для дитини умовах. Під час роботи з такими ситуаціями вихователь має дотримуватися певних умов, а саме:

- не змінювати умови, в яких перебуває дитина — щоб вона мала змогу простежити чітку залежність результату від зміни власної поведінки;
- враховувати наявний соціальний досвід дітей — це зумовлює емоційний відгук і стимулює до прояву активності;
- залишати вибір способу дій за дітьми та постійно підтримувати його позитивним зворотним зв'язком;
- надавати дітям змогу змінити обрану модель поведінки на соціально бажану.

Відповідно до мети нашого дослідження слід пропонувати дітям гуманістично спрямовані ситуації, які враховують гідність і право дітей бути особистістю, спонукають їх до самопізнання та самоактивності, створюють позитивний емоційний фон. Також слід враховувати, що спеціально створені

ситуації мають бути такими, щоб діти мали змогу використати алгоритми та способи дій, які вони засвоїли під час участі в українських народних іграх.

Спеціально сплановані й змодельовані вихователем ситуації спрямовані на досягнення соціально значущої мети й обмежені місцем, часом і ресурсами. Під час роботи з дітьми використовують три види таких ситуацій: вільний вибір, зіткнення інтересів, дій в особливих умовах. Розглянемо їх детальніше.

У ситуації **вільного вибору** дитина має обрати певне рішення з кількох можливих варіантів. Наприклад, промовчати, сказати «не знаю», сказати правду, не брати участі в обговоренні тощо. Або обрати між суспільним та індивідуальним: я для себе, інші для мене або я для інших.

Виокремлюють два види ситуацій вільного вибору:

- *моральний вибір* — вихователь пропонує ситуацію, у якій дитина має вибрати між допомогою іншому та задоволенням (подарунком) для себе;
- *особистісне переборювання* — це ситуації за аналогією угорської народної казки «Про двох жадібних ведмежат». Така ситуація містить педагогічну провокацію, що потребує від кожної дитини прийняти певне рішення [8].

У ситуації **зіткнення інтересів** дитина має зробити свідомий вибір, спрямований на захист власних інтересів та координацію дій з іншими учасниками ситуації. Адже в дошкільному віці часто трапляється, що діти навмисне чи мимоволі зачіпають інтереси інших — зазіхають на чужу іграшку, наштотвхуються одне на одного під час гри тощо.

Дослідники виокремлюють такі види ситуацій зіткнення інтересів:

- *міжособистісна взаємодія* — коли діти виявляють егоїзм, вихователь має створити ситуацію, в якій вони мають потурбуватися про однолітків;
- *суперництво та змагання* — якщо діти сперечаються, хто буде стояти чи йти першим, слід встановити правило. Згідно з ним, хто швидше за всіх поїсть, чи вдягнеться, чи збере іграшки, той і буде першим;
- *обов'язок та відповідальність* — для дітей, які руйнують усе на своєму шляху, варто створити ситуацію особливої довіри. Наприклад, якщо

дитина не дотримується правил поведінки у групі, вихователь може призначити її головною в день самоврядування;

- *співпереживання й емоційне забарвлення* — ця ситуація, що передбачає привернення уваги до дітей, з якими неохоче контактують однолітки.

У ситуації **дій в особливих умовах** діти прагнуть розв'язати якісь складні для себе завдання, але їм щось перешкоджає. Наприклад, їм не вистачає даних чи засобів або вихователь створює спеціальні умови чи правила, яких потрібно дотримуватися.

Виокремлюють наступні види ситуацій дії в особливих умовах: надання допомоги, обмеження, подолання труднощів, пошук правильного рішення, тренування.

Узагальнюючи підходи науковців до створення стимульних ситуацій, О. Безсонова пропонує методичну матрицю їх організації. Вихователь має:

- сформулювати проблему, яку потрібно розв'язати;
- визначити мету й завдання стимульної ситуації;
- змодельовати «легенду»;
- спланувати дії та розгортання ситуації;
- передбачити можливі труднощі й емоційні реакції учасників [8].

Слід зауважити, що дорослий не може спрогнозувати вплив тієї чи тієї ситуації на дитину. Внутрішні умови стимульної ситуації завжди пов'язані з особистістю вихованця. Отже, вплив будь-якої події в його житті завжди обумовлений історією попереднього досвіду.

Нестійкий характер моральної поведінки дітей виявляється через відсутність прямого перенесення певного досвіду з одних умов в інші. Дитина робить різний вибір на основі того самого правила поведінки під час різних видів діяльності. Щоб опрацювати й закріпити певну норму, слід її прорацьовувати в ситуаціях різних видів.

Резюмуючи сказане, ми припускаємо, що формування в дітей старшого дошкільного віку засобами українських народних ігор буде ефективною за дотримання сформульованих нами умов, реалізація яких можлива упродовж

нетривалого часу. Визначені нами педагогічні умови виступають в нерозривній єдності, що на наш погляд, забезпечить максимальний результат.

Висновки до першого розділу

Проблема соціалізації, входження дітей в суспільство є однією із найважливіших у системі дошкільної освіти. Формування у старших дошкільників перших навичок соціальної взаємодії від дітей вміння вступати в контакт з іншими, наслідувати і відтворювати певні норми та моделі поведінки.

Аналіз наукових досліджень у сфері соціального розвитку дітей дошкільного віку, а також нормативно-правових документів, що регламентують організацію освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, дали нам змогу визначити три групи соціальних навичок, які мають опанувати діти старшого дошкільного віку, а саме: взаємодія з однолітками та дорослими, вирішення конфліктних ситуацій, дотримування правил та домовленостей.

Набуття соціального досвіду дітьми передбачає їх залучення до соціальної дійсності, окремі сфери якої стають для них доступними. Життєвий та соціальний досвід особистості, окрім спеціально організованих надбань, охоплює певні пізнавально-практичні надбання, які вона самостійно набуває в різних життєвих ситуаціях.

Під час дослідження з'ясовано, що у формуванні навичок соціальної взаємодії дитини старшого дошкільного віку найкращих результатів можна досягти, граючись із нею, тому що кожна гра виконує важливу виховну, соціалізуючу функції, формуючи типові навички соціальної поведінки та систему цінностей старшого дошкільника. У грі, дошкільники розвиваються як особистості, у яких формуються ті уміння і навички, які впливатимуть на їх адаптацію в суспільстві, взаємини з людьми навколо.

Українська народна гра є могутнім засобом формування навичок соціальної взаємодії. Вона має специфічні характеристики (простота, багатоваріативність, доступність для дітей дошкільного віку, простота правил, можливість проведення як у приміщенні, так і на вулиці тощо), що дають змогу її легко упроваджувати в освітній процес закладу дошкільної освіти, зокрема застосовувати в різних режимних моментах.

Ігри зближують дітей, об'єднують їх загальною цікавою для всіх діяльністю. Регулярне проведення спільних ігор збагачує дошкільників новими враженнями та сприяє формуванню навичок соціальної взаємодії.

На підставі теоретичного вивчення теми дослідження нами було визначено педагогічні умови формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку, а саме:

- розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку;
- упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку;
- створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками.

Апробації визначених педагогічних умов буде присвячено наступний розділ дослідження.

РОЗДІЛ 2. АПРОБАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НАРОДНИХ ІГОР

2.1. Діагностика сформованості соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку

Теоретичне дослідження проблеми формування навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку засобом народних ігор дає нам підстави визначити вхідний рівень сформованості зазначених навичок у дітей. Для цього, перш за все, потрібно визначити й охарактеризувати критерії та показники, за якими буде досліджено вхідний рівень.

Якісна сформованість критерію виражається певними показниками. Виступаючи в ролі мірила, норми, критерій є певним ідеальним зразком, еталоном, який виражає найвищий, найдосконаліший рівень явища, що вивчається. Порівнюючи з ним реальні явища, можна встановити ступінь їх відповідності, наближення до норми, ідеалу. Для цього критерій повинен бути достатньо розгорнутим, розчленованим, тобто містити в собі певні компоненти, одиниці виміру, що надають можливість «виміряти» дійсність, порівняти її з нормою. Розгорнутий критерій є сукупністю показників, які розкривають норму, вищий рівень розвитку явища, що досліджується [52].

Під час визначення критеріїв сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей ми керувалися дослідженнями науковців (М. Гончарова-Горянська, С. Курінна, Л. Токарева), згідно з яким базові навички взаємодії з довкіллям людини закладається в період дошкільного дитинства. Відтак, не є винятковим і формування навичок соціальної взаємодії, яке забезпечується використанням системи засобів виховного впливу, що зумовлені потребами кожної окремої людини. З-поміж них учені (Кононко О., Кузьменко В.) вирізняли: здатність до самовизначення в певному середовищі й опанування

змістом відповідних суспільних цінностей; емоційну сприйнятливість соціального довкілля, а також застосування власного, дієвого потенціалу в житті спільноти, до якої особистість визнає свою належність.

Дошкільний вік є початковим етапом формування суб'єкта діяльності, спілкування й пізнання (О. Кононко, В. Кузьменко, Т. Піроженко та інші). Значення періоду від народження до вступу до школи полягає в набутті вихідних людських знань і умінь, психічних якостей і властивостей, необхідних людині для життя в суспільстві.

Характерною особливістю дітей старшого дошкільного віку є наявність в них потреби у спілкуванні з дорослими й ровесниками, спільної діяльності з ними, в процесі чого в дітей формується самооцінка й відбувається самоствердження [30]. Тільки через спільну діяльність дитина входить у суспільство. Процес формування й розвитку особистості дитини в старшому дошкільному віці характеризується: інтенсивним розвитком соціальних взаємин; змінами соціальних ролей та функцій з подальшим розширенням взаємодії дітей з довкіллям; динамічністю соціальних уявлень; особливим емоційним ставленням до світу.

Соціальний розвиток особистості також характеризується рівнем знань і розумінням соціальних норм, усвідомленим прийняттям загальнолюдських цінностей і керуванням цими цінностями у своїй діяльності.

Отже, аналіз досліджень науковців та нормативних документів дає нам підстави визначити такі критерії сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку: *мотиваційний, когнітивний, поведінковий*. Охарактеризуємо їх детальніше.

Виокремлення **мотиваційного** критерію зумовлено тим, що дитина має бути готовою до соціальної взаємодії, відчувати потребу в будь-яка діяльність дитини в старшому дошкільному віці має бути підкріплена зацікавленістю та наявністю бажання до тієї чи іншої діяльності.

Показниками мотиваційного критерію стали такі:

- інтерес дитини до соціальної взаємодії з однолітками та дорослими – дитина виявляє бажання спілкуватися зі знайомими дорослими, однолітками, молодшими та старшими за себе дітьми;
- активність дитини старшого дошкільного віку під час взаємодії з однолітками та дорослими – дитина позитивно реагує на власну участь та участь інших у різних видах спільної діяльності.

Виокремлення **когнітивного** критерію зумовлено необхідністю формування первинних знань та уявлень у дошкільників про норми і правила соціальної взаємодії. Зокрема діти старшого дошкільного віку мають знати як запросити когось до гри, як поводитись в колективі однолітків, чого не можна робити в громадських місцях тощо. Саме тому показниками когнітивного критерію стали:

- наявність у дітей відповідних віку знань про норми поведінки в різних стандартних та нестандартних соціальних ситуаціях;
- усвідомлення необхідності дотримувати соціальних норм й виявляти повагу до прав і свобод людини.

І нарешті, останній – **поведінковий** – критерій було виокремлено через важливість дотримання норм соціальної взаємодії у повсякденності. На думку Л. Тарабасової важливо, щоб засвоєні дітьми знання не лежали мертвим вантажем, а активно слугували їм у формуванні поглядів, реалізовувалися в їхній поведінці, діяльності [64]. Знання мають спонукати дитину до здійснення вчинків, дій, регулювати їхню поведінку та діяльність. Тож показниками поведінкового критерію стали:

- взаємодія з однолітками та дорослими – уміння встановлювати дружні взаємини з однолітками, наслідувати певні норми та моделі поведінки, виражати емоції соціально прийнятними способами;
- вирішення конфліктних ситуацій – уміння уступати, проявляти гнучкість, відстоювати свою думку у прийнятний спосіб

- дотримання правил – уміння виконувати обов’язкові для усіх правила; реагування на правила, як поводить ся в ситуації, яка накладає певні обмеження: просторові, рухові.

Окреслені критерії та показники постали підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній, низький.

Діти старшого дошкільного віку, що мають **достатній рівень** сформованості навичок соціальної взаємодії, мають бажання вступати у спілкування, взаємодіяти протягом тривалого часу. Вони вміють будувати безконфліктні взаємини з однолітками. У таких дітей сформовані навички співпраці, командної роботи. Вони легко входять у контакт із дітьми та дорослими, дотримуються норм і правил поведінки, мають адекватні самооцінку й реакцію на успіхи та невдачі, орієнтуються на зміст навчальної діяльності.

Діти із **середнім рівнем** сформованості навичок соціальної взаємодії недостатньо ініціативні у спілкуванні, під час взаємодії з однолітками й дорослими; не вміють залагоджувати конфлікти. Вони знають норми і правила поведінки, але не завжди їх дотримуються, мають завищену самооцінку, їхній рівень домагань вищий, ніж реальні можливості.

Діти з **низьким рівнем** сформованості навичок соціальної взаємодії майже не вміють взаємодіяти з однолітками та дорослими. Вони безініціативні та неактивні у спілкуванні. Під час взаємодії з однолітками проявляють байдужість або, навпаки, конфліктність та агресивність. Часто орієнтуються на неправильні, негативні способи поведінки.

Отже, нами було визначено критерії (мотиваційний, когнітивний, поведінковий) та рівні (достатній, середній, низький) сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку. Відтак маємо змогу перейти до вивчення вихідного рівня сформованості зазначених навичок у дітей.

Експериментальна робота здійснювалася на базі заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 19 Луцької міської ради. На різних етапах дослідженням було охоплено 47 дітей старшого дошкільного віку (25 – експериментальна (ЕГ); 22 – контрольна (КГ) групи).

Експериментальна група у нашому дослідженні – це та група дітей, на яку ми впливали експериментальним чинником, а саме впроваджували умови формування навичок соціальної взаємодії засобом українських народних ігор. Контрольна група у дослідженні є ідентичною до експериментальної за заданими нами параметрами, але без впливу експериментального чинника.

З метою вивчення вихідного рівня сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку була складена добірка діагностичних методик, яка ґрунтується на провідних положеннях Базового компонента дошкільної освіти в Україні; змісті освітніх програм, за якими працює експериментальний заклад дошкільної освіти. Коротко зупинимося на характеристиці діагностичних завдань.

Для того щоб визначити рівень знань про соціальні норми та правила, організували **цикл бесід**. Також бесіди дали змогу визначити ставлення дитини до різних соціальних явищ, до себе, до інших дітей та до знайомих дорослих. Зокрема ми пропонували дітям бесіди-ігри, в основі яких спілкування педагога з дітьми, дітей з педагогом і дітей одне з одним. У бесіді-грі педагог виступав не від себе, а від близького дітям персонажа і тим самим не лише зберігав ігрове спілкування, а й підсилював позитивний емоційний фон такої діяльності.

Під час бесід ми з'ясовували, чи мають діти уявлення про авторитет та чи прагнуть бути учасниками дитячого товариства, посівши в ньому певне місце. Адже самоповага дитини старшого дошкільного віку ґрунтується на усвідомленні своєї індивідуальності, права на самовираження, власних почуттях і самостійній поведінці, яка не створює проблем для інших людей.

Багато цінної інформації було також отримано з аналізу *опитування батьків та вихователів*. Було використано бесіди, анкетування, які були

націлені на виявлення особливостей соціального досвіду дитини. Приклад анкети для батьків подано в Додатку А.

Окрім бесід ми пропонували дітям ми пропонували дітям розв'язати проблемні завдання. Їх розробляли на основі методик запропонованих у монографії «Діти і соціум» [25, с. 242]

Дидактична вправа «Підкажи, що робити»

Мета: визначити знання дітей про норми поведінки в різних стандартних та нестандартних соціальних ситуаціях.

Матеріал: картки з зображенням конфліктних ситуацій – хлопчик забирає в однолітка машину; дівчинка забруднила сукню, а інші діти сміються; діти грають з іграшками, а одна дитина стоїть осторонь тощо.

Інструкція до виконання: Педагог запрошував дітей розглянути картки, проаналізувати ситуацію та запропонувати, як слід вчинити в тій чи тій ситуації. Щоб спонукати дітей до роздумів, дорослий звертався з пропозицією: «Людина може вчинити по-різному: по-доброму, тобто допомогти, підтримати; по-злому – образити, штовхнути. Можна поставитися до того, що трапилося, з посмішкою. Подумай, як би це сказав сердитий хлопчик? А якою б була смішна відповідь? А як би ти вчинив у такій ситуації?»

Коментар: Під час оцінювання увагу звертали на оригінальність запропонованого дитиною рішення, вміння орієнтуватися в ситуації, знаходити правильну відповідь.

Дидактична гра «Як сказати по-іншому?»

Мета: визначити знання дітей про мовленнєві формули, які можна використовувати в різних соціальних ситуаціях.

Інструкція до виконання: Дорослий звертався до дитини: «Зараз я тобі розповім кілька історій, що трапилися з іншими хлопчиками та дівчатками. Послухай про те, що з ними трапилось, та уяви, що ця історія про тебе. Щоб ти сказав?» Після прослуханої відповіді вихователь запитував дитину: «А

хочеш я тобі скажу, що відповів хлопчик у цій ситуації?»

Методичний коментар: Вихователь нагадував дітям, що відповісти можна по-різному: сердито, смішно, весело. Відтак дитину спонукав висловити власну думку.

Окрім цього, ми використовували **педагогічне спостереження**. Воно дало змогу визначити особливості соціального досвіду дитини за різних обставин її життя: під час самостійної, під час організованих форм роботи, в різних ситуаціях взаємодії з дорослими тощо. Результати спостереження ми фіксували в картках контролю, запропонованих С. Бадер [5]. Приклад картки контролю подано в Додатку Б. Зокрема під час спостережень звертали увагу чи вміє дитина налагоджувати контакт з однолітками, молодшими або старшими дітьми, активно з ними взаємодіяти. Також брали до уваги, чи прагне дитина самостійно встановлювати й підтримувати партнерські, ділові та особисті контакти з іншими дітьми. Окремо аналізували вміння дітей розуміти стан і почуття інших людей з їхнього вигляду, інтонації, дій.

Для того щоб вивчити окремі аспекти поведінки дітей у типових соціальних ситуаціях, ми скористалися адаптованою методикою Т. Гурковської [22]. Автор пропонує опис поведінкових проявів дітей старшого дошкільного віку в різних ситуаціях та їх відповідність віковій нормі (Додаток В).

Наприклад, діти старшого дошкільного віку здатні за допомогою соціально прийнятих засобів спілкування захищати себе, виявляти почуття власної гідності в конфліктних ситуаціях. Тому під час дослідження ми звертали увагу на особливості поведінки дітей під час конфлікту.

Під час спостережень ми зазначати фактичні дії дітей, не оцінювали їх і не змінювати з огляду на думку, що добре знаємо дитину та її типові поведінкові прояви. Усі факти інтерпретувалися після спостереження враховуючи всі особливості ситуації, у якій опинилася дитина.

За результатами аналізу виконання діагностичних завдань, а також аналізу результатів спостережень ми визначили вихідний рівень сформованості навичок

соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку. Зокрема результати сформованості за мотиваційним критерієм наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати констатувального зрізу за мотиваційним критерієм (%)

Рівень	Інтерес дитини до соціальної взаємодії з однолітками та дорослими		Активність дитини під час взаємодії з однолітками та дорослими		Загальна оцінка за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	20,3	20,8	30,3	27	25,3	23,9
Середній	45,4	44	39	41	42,2	42,5
Низький	34,3	35,2	30,7	32	32,5	32,5

Як засвідчують данні таблиці значна кількість дітей (42,2 % КГ та 42,5 % ЕГ) опинилася на середньому рівні. Також наявні діти (25,3% КГ та 23,9% ЕГ) які мають достатній рівень сформованості відповідних віку навичок соціальної взаємодії. Така ситуація засвідчує, що більшість дітей готові до соціальної взаємодії з однолітками та дорослими, виявляють інтерес до такої діяльності. мають низький рівень сформованості образотворчих умінь. Водночас наявні діти (32,5 % КГ та 32,5% ЕГ), які мають низький рівень сформованості навичок соціальної взаємодії за емоційним критерієм. Вони самостійно не проявляють ініціативи до спілкування, а дехто навіть уникає спілкування з іншими дітьми, намагаються як змога швидше закінчити його тощо.

Дані визначення рівня сформованості навичок соціальної взаємодії за когнітивним критерієм відображено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати констатувального зрізу за когнітивним критерієм (%)

Рівень	Знання про норми поведінки в різних соціальних ситуаціях		Усвідомлення необхідності дотримувати соціальних норм		Загальна оцінка за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	22,3	18	27,7	24	25	20
Середній	44	46	47,3	49	45,6	47,5
Низький	33,7	36	25	27	29,4	31,5

Відповідно до цього критерію більшість дітей опинилася на середньому рівні (45,6 % КГ та 47,5 ЕГ). Достатній рівень знань продемонстрували 25 % у КГ та 20 % в ЕГ. Діти цієї групи надавали чіткі відповіді на запитання, виявили достатній рівень обізнаності з нормами соціальної взаємодії з однолітками, молодшими та старшими дітьми. Також вони могли навести аргументи, чому важливо дотримуватися правил соціальної взаємодії. Окрім цього слід зауважити, що діти, які виявили достатній рівень знань, пропонували цікаві та інколи нестандартні способи розв'язати конфліктну ситуацію.

Такі досить високі показники засвідчують, що в закладі дошкільної освіти ведеться систематична робота з ознайомлення дітей з нормами та правилами соціальної взаємодії. Водночас слід зазначити, що частина дітей (29,4% КГ та 31,5) мають низький рівень знань про норми соціальної взаємодії.

Дані обстеження сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку за поведінковим критерієм відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати констатувального зрізу за поведінковим критерієм (%)

Рівень	Взаємодія з однолітками та дорослими		Вирішення конфліктних ситуацій		Дотримання правил		Загальна оцінка за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	26	25,5	19,2	17,8	16,3	15,8	20,5	19,7
Середній	29,4	28,8	40,8	41	35,7	35,2	35,3	34,1
Низький	44	45,7	40	41,2	48	49	44,2	46,2

За результатами діагностики діти продемонстрували найнижчий рівень сформованості навичок соціальної взаємодії саме за поведінковим критерієм. Зокрема на низькому рівні опинилися 44,2 % КГ і 46,2% ЕГ при тому, що частина з них продемонстрували середній або достатній рівень за когнітивним критерієм. Проте діти часто порушували правила гри, не дотримувалися домовленостей, губилися під час конфліктних або нестандартних конфліктних ситуацій.

Проаналізувавши результати діагностики за кожним критерієм, ми маємо змогу зробити загальні висновки щодо рівня сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі дослідження. Узагальнені дані подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Загальні висновки за критеріями (%)

Рівень	Мотиваційний критерій		Когнітивний критерій		Поведінковий критерій		Загальні висновки	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	25,3	23,9	25	20	20,5	19,7	23,6	21,2
Середній	42,2	42,5	45,6	47,5	35,3	34,1	41	41,3
Низький	32,5	32,5	29,4	31,5	44,2	46,2	35,4	37,7

Незважаючи на незначні відмінності в численних даних, нами було зроблено висновок про однаковий вихідний рівень сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей контрольної та експериментальної груп.

Виявлення позитивної динаміки сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей в експериментальній групі за відсутністю такого ж росту показників у контрольній групі свідчатиме про ефективність формувального експерименту, сутність якого буде висвітлено в наступному розділі.

2.2. Упровадження педагогічних умов формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор

За результатами констатувального етапу експерименту, ми дійшли висновку про необхідність вдосконалення роботи з формування навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку. Відтак можемо переходити до формувального етапу дослідження та висвітлення практичних результатів роботи, що і є метою підрозділу.

Першою умовою формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор, яку ми визначили, було розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку.

Перш ніж розпочати реалізацію цієї умови, ми провели спостереження за діяльністю педагогів, щоб з'ясувати які методи та прийоми формування соціальних навичок у дітей вони використовують. Адже відомо, що соціальні навички дитини неможливо сформувати лише під час організованих форм освітньої взаємодії. Реалізація цього завдання потребує комплексного підходу й ретельного планування. Для фіксації результатів спостереження ми адаптували картки, запропоновані в статті С. Бадер [5]. Приклад картки подано в Додатку Г.

Окремо ми проаналізували перспективні та календарні плани педагогів. Зокрема ми визначили, що в цілому педагоги планують роботу з формування соціальних навичок у дітей як під час занять так і поза межами організованих форм роботи. У планах роботи педагогів наявні завдання з формування в дітей:

- уявлень про соціальні явища, відповідні віку дитини;
- умінь дотримуватися соціально прийнятних норм поведінки;
- навичок конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими тощо.

Оскільки діти мають різний рівень навичок соціальної взаємодії, ми звернули увагу на індивідуальну роботу з дітьми. Вихователі переважно враховують під час роботи з дітьми їхній соціальний досвід, рівень розвитку вербальних та невербальних засобів комунікації, самооцінку тощо. Також педагоги ведуть індивідуальну роботу з дітьми, які мають складнощі в комунікації з однолітками та які тривалий час не відвідували дитячий садок.

Як зазначають психологи, низький рівень розвитку навичок соціальної взаємодії може домінувати в дошкільників сьогодення. Причинами такого стану можуть бути воєнні події: вибухи та сирени, інформаційний потік, у який занурені діти і який рідко контролюють дорослі щодо дітей, бо й самі батьки знервовані й стривожені, так само, як інколи й педагоги.

За результатами спостережень ми дійшли висновку, що педагоги проводять спостереження, бесіди морально-етичного змісту, перегляд відеофрагментів з подальшим обговоренням, дидактичні та сюжетно-рольові ігри. Також дітям пропонують робити спільні справи, грати в командні ігри. Зокрема проводять сюжетні ігри, які допомагають дітям ліпше запам'ятати соціальні правила та норми спілкування з однолітками та дорослими, правила поведінки у громадських місцях тощо. Однак українські народні ігри для формування навичок соціальної взаємодії педагоги майже не використовують.

Опрацювавши результати спостережень, ми склали план роботи з педагогами щодо збагачення їхніх знань про особливості використання

українських народних ігор для розвитку навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку. План подано в Додатку Д.

Роботу з педагогами розпочали з проведення круглого столу «Українські народні ігри в житті сучасної дитини». Під час круглого столу вихователі мали змогу висловити власну думку щодо виховного потенціалу народних ігор. Для того щоб розширити знання вихователів про особливості використання народних ігор у системі освітньої роботи з дітьми ми організували тематичні семінар-практикуми, майстер-клас, ділову гру тощо. Особлива увага в роботі з педагогами була приділена розробці системи творчих завдань, метою яких була підготовка до роботи з дітьми та батьками з зазначеної проблеми.

Також для педагогів було проведено міні-лекторій «Народні ігри як засіб соціального розвитку дитини». Окрім цього їм було запропоновано добірку методичної літератури з питань формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку. При доборі літератури спиралися на принцип доступності змісту та можливість його практичного використання. Кожне видання було анотоване, складався короткий зміст книги чи статті.

У межах міні-лекторію походила робота з розширення знань педагогів про особливості формування соціального досвіду дітей старшого дошкільного віку. Лекції доповнювалося комплексом прийомів активізації уваги аудиторії та залучення учасників до активної співбесіди: постановки дискусійних та проблемних запитань, створення проблемних ситуацій, створення та розв'язання кросвордів тощо. Проблемні та дискусійні питання пропонувалися вихователям у процесі читання лекції, а рішення кросвордів, аналіз проблемних ситуацій, вправи практичного характеру пропонувалися для самостійної роботи.

Велику увагу під час цих методичних заходів приділяли практичній складовій:

- розробляли методичні картки народних ігор;
- планували роботу з дітьми;

- виготовляли атрибути для народних ігор;
- аналізували роботу.

Задля підвищення ефективності роботи враховувалися побажання слухачів: лекції проходили у вигляді бесіди, що надавало можливість вільного, не примусового спілкування; наводилося багато прикладів з реального життя, закріплення теоретичних питань практичними вправами тощо. Під час роботи педагоги віддавали перевагу колективним формам співпраці, але слід зазначити, що ефективність роботи забезпечується комплексним використанням зазначених методів.

Під час семінару-практикуму «Як використовувати народні ігри для розвитку дитини» ми запропонували педагогам довідку про українські традиції виховання дітей, дискусійні запитання, проблемні ситуації, вправи для побудови алгоритмів роботи тощо. За результатами роботи під час семінару-практикуму вихователі визначили основні завдання з формування в дітей навичок соціальної взаємодії засобом народних ігор (табл. 2.5.)

Таблиця 2.5.

Завдання педагогів щодо соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку

Емоційно-ціннісне ставлення	Знання	Дії
Формувати особистісні якості — самостійність, відповідальність, працелюбність, лідерство, спостережливість, справедливість, ініціативність тощо. Розвивати емпатію — здатність співпереживати та співчувати, керувати	Збагачувати уявлення дітей про себе, свою сім'ю, соціальні ролі та взаємини. Ознайомлювати зі звичаями і традиціями сім'ї, українського народу, українськими народними іграшками й іграми. Відтворювати сюжети народних казок, емоції	Формувати культуру поведінки, повагу до партнерів у іграх. Навчати відстоювати свою думку незалежно від думки інших, домовлятися, узгоджувати особисті потреби з потребами інших. Вправляти в умінні робити власний вибір,

власними емоціями та виражати почуття. Заохочувати взаємодіяти з однолітками, брати активну участь у колективних іграх, поважати партнерів	персонажів, приклад і поведінку позитивних персонажів. Формувати уявлення про правила поведінки. Навчати домовлятися, робити вибір і бути за нього відповідальним.	аргументувати його та усвідомлювати наслідки; приймати рішення, поважати і приймати результати вибору більшості та поступатися за потреби.
--	--	--

Народна рухлива гра має нести радість дітям через забезпечення органічної потреби в рухах, емоційність, привабливість ігрового середовища, спільні дії дітей з дорослими. Цікавий зміст, сюжет, емоційна насиченість, елементи змагань, гра у команді, виконання рухів у незвичних, часто комічних ситуаціях та зусилля, з ними пов'язані, викликають у дітей позитивні емоції, почуття свободи, покращують настрій, задовольняють потребу дитини в рухах, сприяють збагаченню рухового досвіду. Радісна атмосфера українських народних ігор є надзвичайно цінною для розвитку дитини. У цьому зв'язку зазначимо, що важливим завданням закладу дошкільної освіти є зробити життєдіяльність дітей оптимально активною, насиченою різноманітними видами діяльності, цікавою, корисною.

Одним із творчих завдань для педагогів було насичення ігрових осередків атрибутами, використання яких сприятиме формуванню навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку. Також було запропоновано створити посібники за змістом народних ігор.

Як посібники педагоги запропонували альбоми народних ігор, які виготовили разом з дітьми. Особливістю створених альбомів було те, що фотографії та картинки поєднувалися з малюнками дітей. Так було створено альбоми «Ігри, в які грали наші дідусі і бабусі», «Незвичні атрибути для ігор з друзями», «Ігри, які вчать спілкуватися» та інші. Також педагоги розробили мультимедійні презентації для ознайомлення дітей з українськими традиціями спілкування, а також з народними іграми. Аналіз діяльності вихователів дозволив констатувати, що наявність тематичних альбомів в ігрових куточках

сприяє виникненню зацікавленості дітей цією проблемою та виникненню нових ігрових сюжетів. Також педагогами було підготовлено атрибути для українських народних ігор.

Проведення лекцій, організація виставок педагогічної літератури, розробка системи творчих завдань сприяли формуванню повних та чітких уявлень вихователів з зазначеної проблеми, що є необхідною умовою успішної роботи з формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку.

Друга умова формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор – упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку.

Роботу з впровадження визначеної умови в діяльність експериментального закладу дошкільної освіти було розпочато зі збагачення ігрового простору атрибутами та матеріалами для народних ігор. Проаналізувавши зміст українських народних ігор, було зроблено висновок, що для їх проведення не обов'язкова наявність складного обладнання. Інвентарями можуть бути камінці, шишки, горіхи, каштани, гілки, стрічки, хустинки. Проте, щоб зацікавити дітей ми додали суто народні атрибути для ігор:

- гилку – дерев'яну палицю для відбивання м'яча завдовжки 80 см і завширшки 10 см;
- скраклі – круглі дерев'яні обрубки завдовжки 4,5 см;
- цурку – дерев'яну, загострену з обох кінців паличку довжиною 20–30 см;
- швигалку – гнучку хворостину, близько сантиметра завширшки і близько метра завдовжки.

Під час роботи, ми також ознайомлювали дітей з особливостями виготовлення ігрових атрибутів. Наприклад, дітям сподобалась розповідь про те, що м'яч робили з бичачої шерсті, яку скочували між долонями у м'ячик, а

для того, щоб він був пружнішим, його змочували водою. Такий м'яч називався повст'яним і гралися ним переважно старші діти або дорослі, бо він був занадто важкий. А для малят шерсть скочували в кульку і обшивали зверху шкірою. Такий м'яч був м'яким і називався ремінним. Замість шерсті використовували також пір'я, пух, волоски очерету [70]. Відтак ми запропонували дітям разом зробити маленькі м'ячики з шерсті, які можна використовувати під час спільних ігор з друзями.

Для того щоб урізноманітнити діяльність дітей, ми обрали найцікавіші, на нашу думку, народні ігри, які передбачають взаємодію гравців. Підбір і планування народних рухливих ігор здійснювали у відповідно до змісту чинних комплексних освітніх програм, як-от: «Дитина», «Українське дошкілля», «Я у Світі». Також врахували рекомендації парціальних освітніх програм: «Моя країна – Україна», «Україна – моя Батьківщина». Також під час добору ігор враховували вікові особливості дітей: загальний рівень фізичного розвитку дітей, обсяг знань дітей про українські традиції, рівень соціального досвіду дітей, а також їхні інтереси.

Щоб полегшити роботу педагогів з новим матеріалом — упорядкували картотеку народних ігор. Приклад карток подано в Додатку Е. Укладені нами картки використовувались відповідно до особливостей конкретної групи та теми заняття (прогулянки). Така форма оформлення надає, на нашу думку, запропонованим матеріалам мобільності та динамічності, дозволяє використовувати їх не лише під час заняття, а й під час прогулянок та інших режимних моментів, в індивідуальній роботі з дітьми тощо. Для полегшення роботи, кожний вид ігор було позначено окремим кольором.

Українські народні ігри не вимагають спеціальних майданчиків, їх можна проводити в лісі на галявині, парку, лузі. Під час проведення ігор в приміщенні потрібно передбачити, щоб не було зайвих гострих предметів тощо. Щоб стимулювати соціальну взаємодію дітей, ми залучали їх до підготовки місця для ігор. Зокрема дітям у парах чи командах пропонували розбивати розмітку, наводити лінії, розкладати атрибути тощо.

Наступним напрямом роботи було створення позитивної мотивації дітей до взаємодії одне з одним під час народних ігор. З цією метою українські народні ігри впроваджувались в режимні моменти, заняття, прогулянки тощо.

Максимальний вплив народних рухливих ігор як засобу гармонійного розвитку особистості в дошкільній ланці освіти залежить від оптимально створених педагогічних умов їх організації:

- систематичності проведення ігор упродовж дня;
- оптимального поєднання прийомів і методів педагогічного керівництва грою у її підготовчій, основній і заключній частинах;
- використання педагогічних методів, адекватних значенню кожного з етапів керівництва грою.

Зокрема в експериментальній групі народні ігри проводилися в ранкові години, на прогулянці, в другій половині дня. Вони також входили до складу занять з усіх освітніх напрямів, ними часто закінчували заняття для піднесення емоційного тону дитини. Також народні ігри стали невід'ємною частиною свят і розваг. А щоб систематизувати знання дітей про народні ігри було проведено тематичний тиждень (Додаток Є).

Наприклад, під час заняття «Цікаві ігри з минулого» особлива увага була приділена ознайомленню дітей експериментальної групи з невідомими для них українськими народними іграми. З метою зацікавлення дітей була створена ігрова ситуація – мандрівка на машині часу, під час якої діти дізналися, яким був одяг дітей в давнину, з чого зазвичай робили іграшки, а відтак у які ігри грали.

Під час іншого заняття, розповідаючи про козацьке минуле та як за допомогою ігор козаки підтримували свій фізичний стан, намагалася не лише повідомити певну інформацію дітям, а зверталася до їхніх емоцій, донести важливість вибудовувати соціальну взаємодію в прийнятний спосіб: «Я вже казала, що козаки поважали товариськість. Ось подивіться сюди (вихователь бере багато гілочок). Одну гілочку зламати легко (дає дітям). А якщо гілочок багато, то це зробити набагато складніше (дає спробувати). Так і люди. Коли

людина одна, її легко зламає біда, хвороба тощо. А коли вони разом, то їх зламати неможливо. Тому давайте й ми з вами будемо разом, будемо допомагати один одному, підтримувати, ділити радість та біду на всіх.».

Для того щоб систематизувати та розширити знання дітей про українські народні ігри, організували тематичний день. Протягом дня пропонували дітям брати участь у конкурсах, квестах, майстер-класах тощо. Наприклад, для того щоб перевірити, які діти знають українські народні ігри провели гру «Хто більше». Діти стають кружка і за допомогою лічилки обирають гравця, який розпочинає гру. Обраний гравець бере гімнастичну палицю та піднімає її вертикально, узявшись однією рукою за її кінець і називає якусь народну гру та що в ній треба зробити. Наприклад: «Гра «Квач». У ній потрібно влучити м'ячем у того, хто тікає, або, догнавши його, торкнутися рукою.». Наступний гравець, перехопивши палицю вище від руки першого гравця, називає іншу гру. І так по черзі, перехоплюючи палицю, гравці мають дійти до верхнього кінця. Якщо діти і далі здатні називати ігри, палицю можна перевернути, після чого гра продовжується.

Окрему увагу ми приділили ознайомленню дітей з українськими народними іграми, що містять елементи театралізації, наприклад: «Ходить Гарбуз по городі», «Як у нас біля воріт», «Довгоносий журавель» та інші. Інценівки та драматизації помітно впливають на формування в дітей адекватної самооцінки й рівня домагань, спонукають дошкільників змінювати ставлення до себе. Дуже важливим є емоційний розвиток дитини, оскільки від нього буде залежати те, як складуться її стосунки з однолітками і дорослими в майбутньому. Беручи участь в театральних іграх, діти ознайомлюються з відчуттями, настроями й образами улюблених персонажів, вчать їх розуміти, досліджують причини їхньої поведінки. Також інценівки сприяють розвитку комунікативних навичок. Адже спілкування в колективній грі — це її основа. А ще участь в таких заходах поступово стає чудовою основою для самовираження. Так, нерішучі, чутливі, нетовариські, скуті в рухах діти отримують змогу розкріпачитися, проявити ініціативу у спілкуванні, взяти

участь в обговореннях. Натомість діти, схильні до домінування, привчаються враховувати бажання інших дітей, пристосовувати свою поведінку до загальних правил тощо.

Під час експериментальної роботи пропонували дітям старшого дошкільного віку й хороводні ігри з текстом для співу: «Галя по садочку ходила...», «Калина», «Я лисичка, я сестричка», «Ой у перепілки...», «Жили у бабусі...». Це є характерною особливістю української народної гри. Такі ігри сприяють умінню слухати одне одного та узгоджувати дії з партнерами по грі. Наприклад, гра «Галя по садочку ходила».

У центрі кімнати або майданчика ставлять два стільчика спинками одне до одного. На одному стільчику квітка, це – «садок». Діти стають кружка навколо стільчиків, одна дитина (Галя) з хусточкою в руках стоїть біля квітки. Діти йдуть по колу вліво промовляючи слова:

«Галя по садочку ходила,
Хусточку біленьку загубила,
Ходить по садочку, блукає,
Хусточку біленьку шукає»

Галя ходить усередині кола біля квітки і на слово «згубила» залишає хустинку на стільчику, біля квітки, а сама переходить на інший бік, до сидіння стільчика, й удає, що шукає хустинку. Потім сідає на стільчик. Діти йдучи в інший бік промовляють:

«Не журися, Галю – серденько,
Ми знайшли хустинку біленьку,
У садочку, біля малини,
Під зеленим листом тернини»

По закінченню слів діти зупиняються. Дитина, які знаходить хустинку, промовляє:

«Ти, Галю, хустину не шукай, Хто знайшов, відгадай! »

Якщо Галя, не озираючись відгадає голос дитини, вони міняються місцями. Гра повторюється.

Практика засвідчує, що для дітей немає бар'єру ні культурного, ні лексичного, ні понятійного. Діти залюбки грають в українські народні ігри, бо вони для них прості й цікаві. Персонажі сучасної маскультури здебільшого налаштовані на знищення, хай навіть і ворогів. На відміну від цього, у традиційних народних іграх панує атмосфера: творення; соціалізації; відчуття себе володарем природних сил. Окрім того, у народній українській грі діти мають змогу відтворити родинні та соціальні колізії, збагатити свій життєвий досвід.

Під час роботи ми намагались використовувати весь спектр народних ігор, проте домінуючими стали рухливі народні ігри, адже саме вони дають змогу дітям набувати досвіду командної взаємодії. Передусім ми активізували знання дітей про ті ігри, які вони розучували раніше. Потім, орієнтуючись на індивідуальні особливості та вподобання дітей, ми пропонували нові ігри. Поступово у дітей з'явилися улюблені ігри, в які вони грали за власною ініціативою.

Однією з найулюбленіших ігор дітей стала «Сміхота», під час якої дітям потрібно було просто робити те, що вони хочуть (стрибати, сміятись, танцювати) доки летить хустинка в повітрі. Проте на етапі розучування цієї гри у нас виникли певні труднощі, бо діти були здивовані відсутністю складних правил, тексту який вони зазвичай промовляють під час ігор. Діти не готові були проявляти свої емоції, деякі діти взагалі соромились.

Для того щоб зацікавити дітей народними іграми, ми додавали в них незвичні елементи. Наприклад, пропанували текст гри відтворювати за допомогою рухів, жестів, умовних сигналів. Тобто правила гри виключали вербальну взаємодію. Діти вчилися спілкуватись без звичних способів комунікації: без слів і предметів.

Позитивний вплив народних рухливих ігор на розвиток дитини досягається лише за правильного педагогічного керівництва ними. У іграх, пов'язаних з народним календарем, дорослі часто перебільшують роль етнографічного елементу гри, її стосунок до народного календаря. Через це

втрачається невимушеність, імпровізація, і гра перетворюється на виставу, гублячи деякі свої властивості. Такий підхід до української народної гри помилковий.

Для того щоб поліпшити роботу з формування навичок соціальної взаємодії в дітей, педагоги дотримувалися таких правил, як-от:

- уникати оцінного ставлення, оцінювати лише вчинки дитини, а не її саму;
- поважати особисті кордони дитини; розуміти потреби та інтереси дитини;
- підтримувати прояви ініціативи, активності, самостійності;
- цінувати досягнення дитини; намагатися вибудовувати стосунки з дитиною на довірі, проявляти до неї більше уваги, слухати її;
- заохочувати дитину спілкуватися з однолітками.

Протягом роботи ми констатували підвищення інтересу дітей дошкільного віку до українських народних ігор, вони з задоволенням грали як самостійно, так і за ініціативою дорослих, що, в свою чергу, позитивно впливало на розвиток рухової активності та сприяло формуванню навичок соціальної взаємодії.

Третьою умовою реалізації завдань дослідження ми визначили створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками.

Для того щоб діти краще засвоювали правила взаємодії з однолітками, ми створювали стимульні ситуації, розв'язуючи які дошкільники навчалися бачити проблемні моменти, опановуватимуть можливі шляхи зміни моделі поведінки на соціально бажану, отримуватимуть досвід переживання відповідальності за спільну справу, морального вибору тощо.

Під час роботи зі спеціально змодельованих стимульними ситуаціями педагоги дотримувалися певної послідовності дій та особливостей їх вербалізації (табл. 2.6.)

Таблиця 2.6.

Модель дій педагога у спеціально змодельованих ситуаціях

Дії	Вербалізація
Оголосити легенду – емоційно представити й увести дітей у ситуацію, яка потребує розв’язання	Що відбувається? Що трапилося? Яка виникла проблема? Чому виникли труднощі?
Забезпечити взаємодію всіх учасників на основі вільного вибору способу дій	Як ви вчините в цій ситуації? Яким буде твій вибір?
Зумовити співпереживання до учасників ситуації та розуміння їх труднощів	Що вони відчували? Який у них настрій? Чи було у вас таке в житті? Що ви тоді відчували?
Закликати шукати вихід із провокаційної ситуації за допомогою системи запитань. Відповідаючи на них, діти знаходять можливі способи розв’язання проблеми	Що може статися? Як допомогти? Як ти почувався минулого разу, коли був у такій ситуації? Як вчинив би ти на місці того чи того учасника?
Корегувати модель поведінки відповідно до способу подолання протиріч. Запропонувати два можливі способи	Якби в мене було ..., я запросила б ... до гри і ...
Підтримувати соціально бажані дії дитини, додатково морально мотивувати обраний варіант поведінки	Я знала, що ти ..., тому що ти добра людина
Позитивно оцінити вчинок дитини, проаналізувати дії та результати	Це ти добре зробив ..., тепер він ...

Для того щоб поліпшити освітній процес, ми змістили акценти з готової інформації на її пошук. Ми не повідомляємо дітям про те, що корисно, а що ні. Замість цього пропонуємо знайти відповідь під час дії. Тож будували кожне заняття за відповідними структурно-процесуальними компонентами:

- мотиваційний – створювали проблемну ситуацію, яка викликає занепокоєння;
- теоретичний – організовували пошук інформації з різних джерел;
- практично-діяльнісний – відпрацьовували навички дії в різних ситуаціях;
- рефлексивний – проводили аналіз та самоаналіз діяльності.

Наведемо приклад створення та розв'язання стимульної ситуації з дітьми під час заняття. Вихователь пропонує дітям старшого дошкільного віку вирушити в подорож і ознайомити жителів інших країн з українськими народними іграми. Запитує в них, куди вони хотіли б поїхати і на чому подорожувати. Відтак узагальнює результати розмови та каже, що у всіх побажання різні. Тож пропонує обирати транспорт і розв'язувати різні питання за допомогою голосування. Вибір відповідатиме більшості голосів. Вихователь обов'язково запитує дітей, чи всі погоджуються на такі умови.

Вихователь демонструє картинки літака, потяга, автобуса та пароплава і пропонує проголосувати за транспорт, на якому діти подорожуватимуть. Кожна дитина робить вибір, кидаючи свій м'ячик у ємкість, розміщену біля відповідної картинки. Вид транспорту, який набрав найбільше голосів, обирають для спільної подорожі. Під час подорожі діти роблять кілька «зупинок»:

- рухова – діти мають обрати українську рухливу гру, відтак розповісти її правила та продемонструвати, як в неї грати;
- танцювальна – діти обирають та розігрують хороводну гру;
- пізнавальна – діти розповідають гру на кмітливість або увагу.

Головна умова – на кожній зупинці обрати можна лише одну гру й участь у ній мають взяти всі діти. Після завершення гри вихователь проводить із дітьми бесіду та пояснює, що іноді вибір більшості не збігається з індивідуальним уподобанням. Однак він може бути цікавим для всіх.

Здійснюючи формування в дітей дошкільного віку навичок соціальної взаємодії, спрямовували їх на розуміння того факту, що кожна людина живе у

світі поряд з іншими людьми, які мають рівні з нею права. Надавали дітям знання про їхні права і водночас доносили до свідомості дошкільників, що вони не повинні порушувати права інших людей.

Перед заняттями та після них вихователі проводили бесіди, під час яких активізували діяльність дошкільників, стимулювали їх отримувати нові знання та перевіряли, як вихованці закріпили наявні. А під час заключних бесід заохочували дітей висловлювати свої враження від участі в занятті. Під час взаємодії з дітьми використовували також малі форми усної творчості українського народу – потішки, забавлянки, пісні тощо. Вони доповнювали зміст ігор та розширювали знання дітей про традиції українського народу.

Також ми пропонували дітям стимульні ситуації під час самостійної діяльності. Наприклад, заохочували дітей організувати певну гру, однак під час підготовки з'ясовувалося, що атрибутів усім не вистачає. Відтак пропанували дітям знайти вихід із ситуації.

Протягом дня вихователі створювали стимульні ситуації у яких дітям було потрібно:

- запросити однолітка до гри та пояснити йому правила;
- поділитися улюбленою іграшкою або поступитися місцем у грі;
- піти грати в гру чи допомогти другу виконати завдання;
- грати разом у цікаву гру чи самостійно новою іграшкою тощо.

Цікавою стала ситуація, коли педагог запропонував дітям обрати об'єднатися в дві команди та вибрати українську народну гру, які вони можуть навчити дітей молодшого віку. Створюючи цю ситуацію ми спиралися на традиції української педагогіки. Адже малюків навчали грати в ігри саме старші діти, а не дорослі. Тож кожна команда мала обрати гру та пояснити, чому саме її вони обрали для молодших дітей. Відтак під час прогулянки діти мали навчити молодших дітей новій грі. Наприкінці дня діти ділилися враженнями, чи вдалося їм навчити молодших дітей грі, що було робити складніше, що простіше тощо.

Об'єднання дошкільників у різновікові групи забезпечує розширення соціальних контактів, надає можливість знайти сферу діяльності для задоволення своїх потреб, приємного партнера для спілкування і взаємодії. Різновікові групи надають дітям великі можливості для самостійного пошуку, для прийняття самостійних рішень у складних ситуаціях, які вимагають постійної зміни своєї рольової участі, для більш гнучких взаємин між дітьми, уміння входити в контакт з іншими і переборювати труднощі у спілкуванні. При організації діяльності різновікової групи відбувається взаємозбагачення як молодших, так і старших дітей. Рівень творчості, самостійності дітей значно вище в різновікових групах.

Під час таких занять діти діють у спеціально створених умовах та беруть на себе соціально значущі ролі, а відтак приймають дієві рішення та погоджують їх із позиціями інших учасників взаємодії. Щоб активізувати діяльність дітей, створювали ігрові ситуації та надавали їм особистісного сенсу. Наприклад, на початку роботи ми пропонуємо дітям відповісти на запитання: «Для чого це робити? Як це вплине на мене?»

Для старших дошкільників, окрім сюжету, важливими стають правила, які необхідно виконувати згідно з певною ігровою роллю. Діти цього віку прискіпливо ставляться до того, як партнер їх дотримується. Саме правила гри допомагають їм регулювати взаємини. Тому ми пропонували дітям створювати нові правила до вже знайомих українських народних ігор. Також пропонували дітям домовлятися, що буде в разі порушення цих правил.

На початку гри діти домовлялися, що усі члени команди мають дотримувати правил, які вони запропонували та прийняли. Зазвичай це було два-три правила. Наприклад: працювати спільно, вислуховувати всіх, не заважати одне одному, домовлятися. Відтак пропонували пояснити одне одному, як вони розуміють, що за цим правилом потрібно робити, що це правило означає конкретно для них. Наприкінці обговорення педагог узагальнював відповіді дітей: «Це правило означає, що... Відповідно до нього, ми маємо...». Далі учасники команди голосували за визначені правила. Після

цього педагог знову наголошував на тому, як потрібно діяти відповідно до кожного правила. За потреби пропонував дітям намалювати умовні позначки, які постійно нагадуватимуть про них.

Під час організації стимульних ситуацій ми застосовували індивідуальний підхід. Наприклад, дитині, яка своєю наполегливістю вміє досягати гарних результатів, але не вміє просити про допомогу, пропонували допомогти однолітку, який легко «здається», коли стикається з труднощами, і вирішити завдання разом. Це робили кілька разів із різними дітьми в різних ситуаціях. А згодом, коли в наполегливої дитини виникали труднощі, нагадували їй, як вона сама приходила на допомогу іншим і як всі разом раділи успіху. А відтак пропонували звернутись по допомогу до однолітків чи до вихователя.

Отже, нами було впроваджено комплекс педагогічних умов, що сприяли формуванню навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку. З цією метою ми намагалися зацікавити педагогів даною проблемою, надати необхідний обсяг знань. Для цього розробили та провели низку методичних заходів. Також ми впровадили в роботу з дітьми цикл українських народних ігор та розробили на їх основі стимульні ситуації, що спонукали дітей до взаємодії з однолітками, молодшими дітьми та дорослими.

Реалізація формувального етапу дослідження дає змогу перейти до контрольного зрізу, де ми плануємо визначити ефективність запропонованих нами педагогічних умов. Цьому буде присвячено наступний підрозділ дослідження.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Перевірка ефективності запропонованих педагогічних умов, які сприятимуть формуванню навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобом українських народних ігор вимагала проведення контрольної діагностики. Для цього було знову впроваджено комплексну діагностику за критеріями, визначеними під час констатувального етапу експерименту.

Метою контрольного етапу дослідження була перевірка ефективності педагогічних умов, реалізованих у процесі формувального етапу експерименту. Відповідно до зазначеної мети було реалізовано наступні завдання:

- провести повторну діагностику сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку за допомогою методик, що були розроблені для констатувального етапу дослідження та ускладнені у відповідності до програмових вимог;
- здійснити порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку контрольної та експериментальної груп.

Коротко зупинимось на результатах, отриманих на контрольному етапі за кожним виокремленим критерієм.

Для визначення досягнень дітей щодо опанування соціальних навичок їм було запропоновано контрольні завдання аналогічні тим, які застосовувались на етапі констатувального експерименту і проводились за його схемою.

Узагальнені результати сформованості навичок соціальної взаємодії за мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Результати контрольного зрізу за мотиваційним критерієм (%)

Рівень	Інтерес дитини до соціальної взаємодії з однолітками та дорослими		Активність дитини під час взаємодії з однолітками та дорослими		Загальна оцінка за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	28,4	39,3	34,6	38,7	31,5	39
Середній	47,4	47,5	43,1	44,6	45,2	46,1
Низький	24,2	13,2	22,3	16,7	23,3	14,9

Аналіз отриманих результатів, що подано в таблиці, надає змогу констатувати позитивну динаміку сформованості соціальних навичок у дітей. Зокрема експериментальній групі кількість дітей, що за мотиваційним критерієм знаходилася на низькому рівні, зменшилась з 32,5 % до 14,9%; підвищилась кількість дітей на середньому рівні – з 42,5 % до 46,7 %; відповідно кількість дітей на достатньому рівні збільшилась до 39 %. У контрольній групі також спостерігається позитивна динаміка, однак відсоток зростання кількості дітей на середньому та достатньому рівнях менший, ніж в експериментальній групі

Аналіз виконання діагностичних завдань, спрямованих на визначення сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей за мотиваційним критерієм, дав нам змогу констатувати підвищення інтересу дітей експериментальної групи до спільної діяльності. Також результати спостережень засвідчили, що значно розширилась тематика спільних ігор. Зокрема діти самостійно грали як у класичні українські ігри, так і в ті, що підлаштували під власні вподобання. Це виявлялося особливо чітко в самостійній діяльності дітей. Наприклад, діти додавали в традиційні українські ігри сучасних персонажів, відтак створювали нову гру, яка ставала основою для подальшої спільної діяльності.

Для визначення рівня сформованості соціальних навичок у дітей за когнітивним критерієм на контрольному етапі було застосовано бесіди та діагностичні завдання, що містили як запитання запропоновані на контрольному етапі, так і запитання за змістом ігрових та стимульних ситуацій, запропонованих дітям під час формувального етапу експерименту. Це дало змогу перевірити, які базові знання було поглиблено та які здобуто додатково. Узагальнені дані за когнітивним критерієм подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Результати контрольного зрізу за когнітивним критерієм (%)

Рівень	Знання про норми поведінки в різних соціальних ситуаціях		Усвідомлення необхідності дотримувати соціальних норм		Загальна оцінка за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	37,5	43,2	36,7	41,3	37,1	42,2
Середній	48,3	51,1	51,2	52,4	49,7	51,7
Низький	14,2	5,7	12,1	6,3	11,2	6,1

Аналіз даних, наведених у таблиці, надає змогу зробити висновок про позитивний вплив впровадження визначених педагогічних умов формування навичок соціальної взаємодії у дітей на рівень їхніх знань дітей про соціальні норми та правила. Як видно з таблиці зростання рівнів зазначеного критерію простежується за всіма показниками.

Особливо варто зазначити, що на достатньому рівні опинилося 42,2% дітей експериментальної групи. Такі позитивні зміни вбачаємо в тому, що діти не лише обговорювали правила соціальної взаємодії, а й мали змогу їх відпрацьовувати під час участі в іграх. Адже майже всі українські народні ігри передбачають діалогічну взаємодію гравців та чіткі правила, яких потрібно дотримуватися.

Важливим досягненням виступило підвищення рівня усвідомлення дітьми важливості дотримання норм і правил соціальної взаємодії під час спілкування (з 24 % до 41,3%). Більшість дітей експериментальної групи на контрольному етапі могли дібрати аргументи, чому правила важливі, а також могли спрогнозувати наслідки щодо того, як недотримання прави може вплинути, що майже не спостерігалось на етапі констатувального зрізу.

Дані контрольного обстеження сформованості навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку за поведінковим критерієм відображено в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9.

Результати контрольного зрізу за поведінковим критерієм (%)

Рівень	Взаємодія з однолітками та дорослими		Вирішення конфліктних ситуацій		Дотримання правил		Загальна оцінка за критерієм	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Достатній	31	35,4	22,1	29,3	19,2	27,8	24,1	30,8
Середній	44	46,1	41,8	43,8	49,8	51,4	45,2	47,3
Низький	25	18,5	36,1	26,9	31	20,8	30,7	21,9

Відповідно до кількісних показників, наведених у таблиці, можемо констатувати, що впровадження запропонованих умов позитивно вплинуло на формування навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку, що належали до експериментальної групи. Так, кількість дітей на достатньому рівні за поведінковим критерієм збільшилась з 19,7 % до 30,8 %; на середньому рівні опинилось 47,3 %, відповідно кількість дітей з низьким рівнем сформованості навичок соціальної взаємодії зменшилася з 46,2 % до 21,9 %.

Однією з якісних відмінностей, яку засвідчили результати спостережень на контрольному етапі експерименту, стало те, що діти експериментальної групи почали дотримуватися правил під час самостійних ігор. У той час як на

початку експерименту діти були більш схильні їх порушувати задля перемоги в грі. Також зменшилась кількість конфліктних ситуацій, які виникали під час ігор та організованих форм роботи.

Для кращого розуміння динаміки змін рівнів сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку в ході формувального етапу експерименту наведемо узагальнювальну таблицю, яка дасть змогу порівняти результати, отримані під час констатувального та контрольного зрізів. Для того щоб продемонструвати динаміку, у порівняльну таблицю було додано знаки: «+» показував підвищення кількості дітей на певному рівні, «-» – зменшення кількості.

Порівняємо результати констатувального та формувального етапів дослідження, який ми подаємо у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного зрізів (%)

Рівні	КГ			ЕГ		
	Констат. етап	Контр. етап	Динаміка	Констат. етап	Контр. етап	Динаміка
Достатній	23,6	30,9	+ 7,3	21,2	37,3	+ 16,1
Середній	41	46,7	+ 5,7	41,3	48,3	+7
Низький	35,4	22,4	- 13	37,7	14,4	- 20,3

З таблиці 2.4 видно, що істотні позитивні зміни констатувалися в експериментальній групі. Кількість дітей, які показали достатній рівень сформованості навичок соціальної взаємодії за визначеними критеріями, збільшилася на 16,1 %, середній рівень – на 7 %. У контрольній групі динаміка на цих рівнях склала відповідно 7,3 % та 5,7 %. Зменшення кількості дітей на низькому рівні в експериментальній групі на 20,3 % доводять позитивний

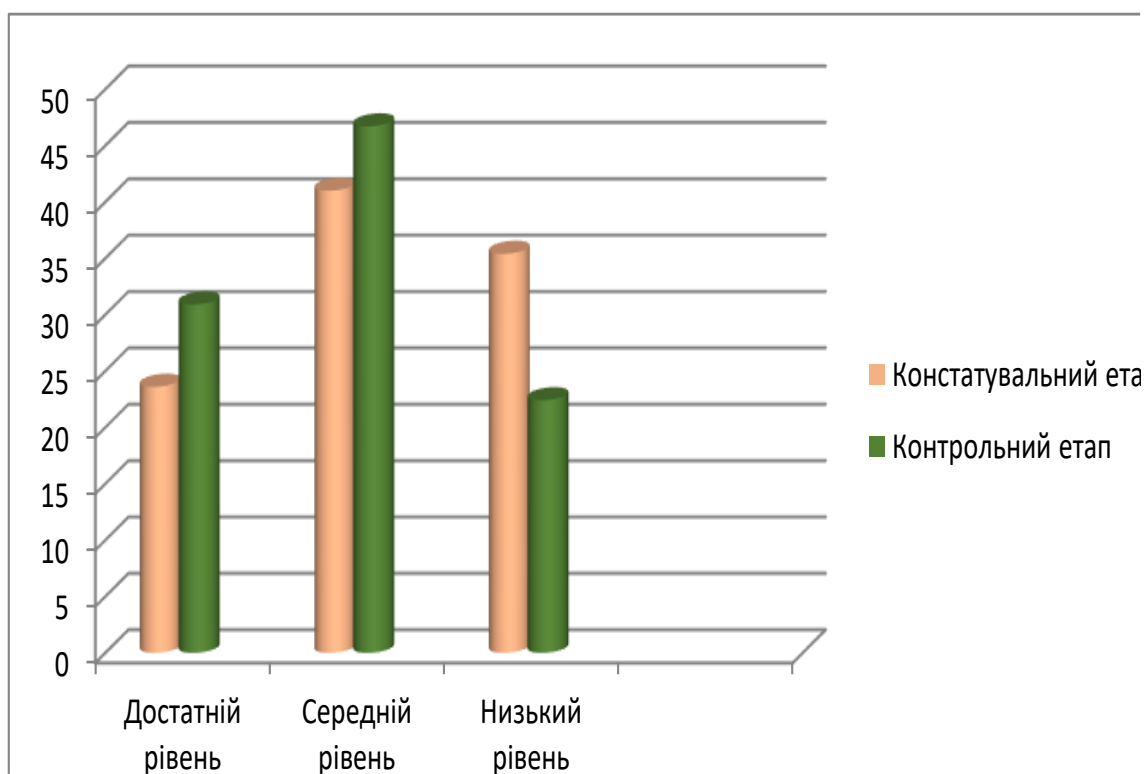
вплив визначених у дослідженні умов з формування навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі.

У контрольній групі низький рівень сформованості зазначених навичок зменшився на 13 %. На нашу думку це зумовлено тим, що в контрольній групі робота з формування навичок соціальної взаємодії у дітей старшого дошкільного віку проводилася за традиційною методикою.

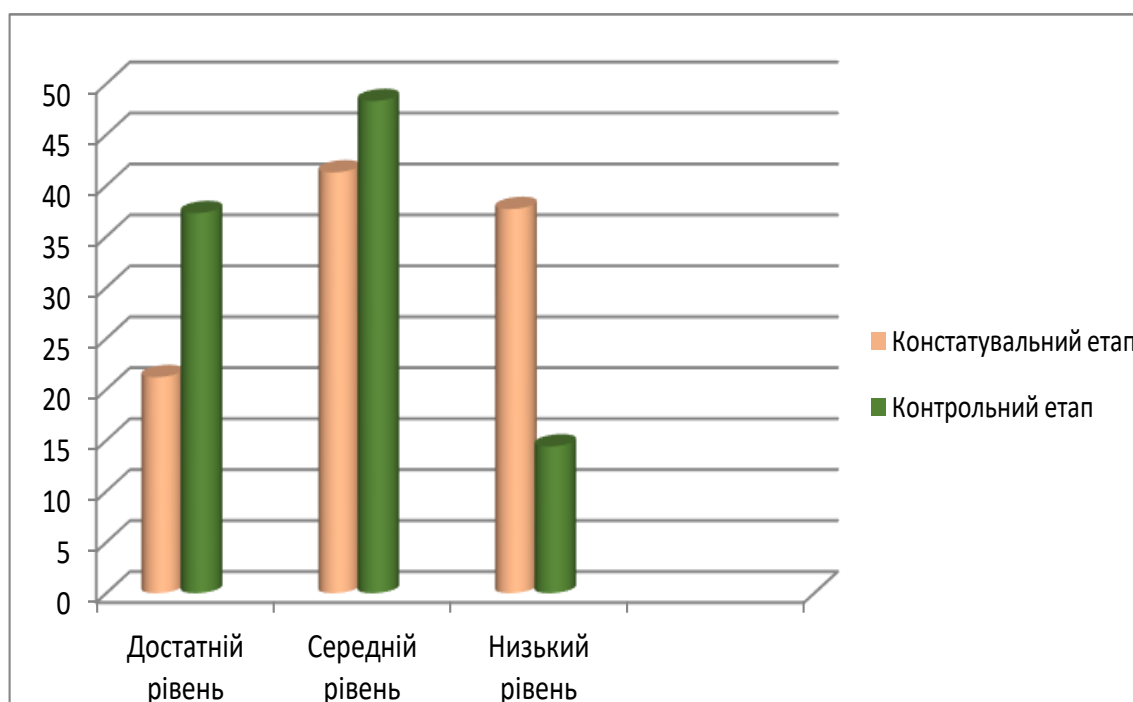
Для кращої наочності відобразимо позитивну динаміку змін рівнів у вигляді діаграм. Зокрема діаграма 2.1. наочно засвідчує порівняльні дані за рівнями сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі до та після формувального етапу експерименту, а діаграма 2.2. – у контрольній, де не здійснювалася спеціальна робота.

Діаграма 2.1

Динаміка сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей експериментальної групи

**Динаміка сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей
контрольної групи**

Аналіз отриманих результатів засвідчує, що в результаті цілеспрямованої виховної роботи в дітей експериментальної групи зріс рівень сформованості навичок соціальної взаємодії. У дітей, що належали до контрольних груп, відзначаються незначні зміни.

Зазначимо, що траплялись випадки невеликого підвищення відсотків за окремими критеріями в межах різних показників у дітей експериментальної групи на середньому та достатньому рівнях. Таку динаміку також вважаємо позитивною з урахуванням чиннику обмеженого часу, упродовж якого здійснювалася робота з дітьми за темою магістерського дослідження. Також слід врахувати чинник безпекової ситуації в країні, через який не завжди вдавалося здійснювати систематичний виховний вплив.

Отже, експериментальна перевірка, дані апробації та впровадження в практику роботи закладу дошкільної освіти запропонованих педагогічних умов формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку свідчать про їх ефективність.

Висновки до другого розділу

Експериментальна діяльність з апробації педагогічних умов формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобом українських народних ігор дала нам змогу зробити низку висновків.

Результати стану роботи з формування навичок соціальної взаємодії у дітей експериментальному закладі дошкільної освіти засвідчив, що педагоги приділяють значну увагу соціалізації дошкільників. Водночас під час освітньої взаємодії вони віддають перевагу традиційним методам роботи: бесіди, дидактичні ігри, творчі ігри тощо.

Для вивчення рівня сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку нами було визначено відповідні критерії та показники. Так показниками мотиваційного критерію було визначено: інтерес дитини до соціальної взаємодії; активність дитини під час взаємодії з однолітками та дорослими. Для когнітивного критерію визначили наступні показники: наявність у дітей відповідних віку знань про норми поведінки в різних стандартних та нестандартних соціальних ситуаціях; усвідомлення необхідності дотримувати соціальних норм й виваляти повагу до прав і свобод людини. Поведінковий критерій характеризували за такими показниками: взаємодія з однолітками та дорослими; вирішення конфліктних ситуацій; дотримання правил.

На основі зазначених критеріїв і показників було визначено три рівні сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній, низький.

За результатами констатувального етапу експерименту було визначено кількісні та якісні характеристики сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку. Зокрема в експериментальній групі низький рівень сформованості навичок соціальної взаємодії було виявлено в 37,7% дітей; середнього – 41,3 %, достатнього – 21,2 %.

Аналіз результатів констатувального етапу експериментального дослідження став підставою для твердження про необхідність вдосконалення роботи з формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку.

З метою вирішення поставлених завдань у практику роботи експериментальної групи було впроваджено педагогічні умови формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобом українських народних ігор, а саме: розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку; упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку; створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками.

Ефективність визначених педагогічних умов засвідчили результати вивчення досягнень дітей на контрольному етапі експерименту. Зокрема, кількість дітей експериментальної групи, які продемонстрували достатній рівень сформованості навичок соціальної взаємодії, збільшилася на 16,1%, середній рівень – на 7%. У контрольній групі динаміка на цих рівнях склала відповідно 7,3 % та 5,7 %. Зменшення кількості дітей на низькому рівні на 20,3 % є істотною позитивною зміною враховуючи короткотривалість експерименту та несистематичність виховних впливів через дію воєнного стану. Тому вважаємо, що отримані дані дають підставу вважати результат експериментальної діяльності позитивним.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення та практичне розв'язання проблеми формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобом народних ігор.

Результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених задач і стали підставою для формулювання певних висновків.

Аналіз психолого-педагогічних джерел та чинних нормативно-правових документів, що регламентують організацію дошкільної освіти, дав змогу констатувати, що в спектрі напрямів роботи з дітьми старшого дошкільного віку питання соціалізації залишається одним із провідних.

У процесі соціалізації дитини її слід навчати нормам і правилам поведінки, емоційного реагування на різні ситуації, способом дій у різних типових та нестандартних ситуаціях. Дитина поступово засвоює, в який спосіб пізнавати соціальне та природне довкілля, яких морально-етичних орієнтирів дотримуватися, як поводитися під час спілкування з іншими людьми та спільної діяльності з ними. Важливо, щоб у закладі дошкільної освіти були створені сприятливі умови для отримання дитиною відповідного віку соціального досвіду.

На підставі аналізу різних підходів до проблеми соціального розвитку дітей старшого дошкільного віку було визначено визначити три групи соціальних навичок, які мають опанувати діти старшого дошкільного віку: взаємодія з однолітками та дорослими, вирішення конфліктних ситуацій, дотримання правил та домовленостей.

Зважаючи на те, що гра в дошкільному віці є провідним видом діяльності дитини, вона значно сприяє розвитку дитини та є одним з найефективніших засобів виховання. Серед інших видів ігор науковці виділяють значний педагогічний потенціал українських народних ігор.

У народних іграх відображають накопичений досвід; закріплюють, поглиблюють знання; пізнають світ в процесі діяльності; збагачуються новими

відчуттями; вчаться дотримуватися правил, що, у свою чергу, сприяє формуванню навичок соціальної взаємодії. До того ж спільні ігри зближують дітей, об'єднують їх загальною цікавою для всіх діяльністю.

З метою формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засобами народних ігор нами було визначено та охарактеризовано низку педагогічних умов, реалізація яких дає змогу зробити означений процес ефективнішим, а саме: розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку; упровадження в освітній процес циклу народних ігор, спрямованих на збагачення досвіду соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку; створення на основі народних ігор стимульних ситуацій, що спонукають дітей до застосування навичок соціальної взаємодії, та їх практичне опрацювання з дошкільниками.

Відповідно до завдань дослідження було визначено критерії та показники сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку: мотиваційний (інтерес дитини до соціальної взаємодії; активність дитини під час взаємодії з однолітками та дорослими); когнітивний (наявність у дітей відповідних віку знань про норми поведінки в різних стандартних та нестандартних соціальних ситуаціях; усвідомлення необхідності дотримувати соціальних норм й виваляти повагу до прав і свобод людини); поведінковий (взаємодія з однолітками та дорослими; вирішення конфліктних ситуацій; дотримання правил).

Відповідно до означених вище критеріїв та показників було схарактеризовано рівні сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку: достатній, середній, низький.

За результатами констатувального етапу експерименту було визначено кількісні та якісні характеристики сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку. Зокрема в експериментальній групі низький рівень сформованості навичок соціальної взаємодії було виявлено в 37,7% дітей; середнього – 41,3 %, достатнього – 21,2 %.

Під час формувального етапу експерименту в роботу експериментальної групи було упроваджено зазначені вище педагогічні умови. Зокрема було організована методична робота з педагогами з розширення їхніх уявлень про особливості соціалізації дітей старшого дошкільного віку, а також роль народних ігор у цьому процесі. В освітню роботу з дітьми було впроваджено цикл народних ігор різного спрямування, а також стимульні ситуації, спонукали дітей до спільної діяльності.

Результати контрольної діагностики рівня сформованості навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку засвідчили, що кількість дітей експериментальної групи, які продемонстрували достатній рівень сформованості навичок соціальної взаємодії, збільшилася на 16,1%, середній рівень – на 7%. У контрольній групі динаміка на цих рівнях склала відповідно 7,3 % та 5,7 %. Зменшення кількості дітей на низькому рівні на 20,3 % є істотною позитивною зміною враховуючи короткотривалість експерименту та несистематичність виховних впливів через дію воєнного стану.

Отже, результати дослідження доводять досягнення поставленої мети та дають змогу стверджувати, що проведена нами робота позитивно вплинула на формування навичок соціальної взаємодії в дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Вплив різновікової взаємодії на соціальне становлення дошкільника. URL:
<https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2153/1962>
2. Азарова Л., Франчук Н. Організація ігрової діяльності дошкільників як соціально-педагогічна проблема.
URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/13542>
3. Айзенбарт М. М Кубата Н. П. Гра як засіб формування соціальної компетенції у дітей старшого дошкільного віку. «Молодий вчений». 2018. № 5 (57). URL:
<https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4455>
4. Бабій І. В. Генеза розвитку проблеми морального виховання дошкільників засобами народної педагогіки. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). Ніжин. 2009. № 4. С. 78–82.
5. Бадер С. Вивчаємо стан роботи щодо соціалізації дітей. Вихователь-методист дошкільного закладу 2023. № 11. С. 4–10.
6. Базовий компонент дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти): нова редакція. 2021. URL:
https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
7. Байєр О. Оцінюємо соціально-громадянську компетентність дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2022. № 11. С. 4–8.
8. Безсонова О. Дудинська Л. Соціальне щеплення, або Стимульні ситуації для сталої поведінки. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2020. №3. С. 12–16.

9. Бесонова О. Дудинська Л. Як організувати командну взаємодію дошкільників: алгоритм. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2022. С. 35–38.
10. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. К.: Либідь. 2006. 272 с.
11. Беленька Г. В. Інтерактивні прийоми викладання навчальної дисципліни у вищій школі (на матеріалі курсу „Методика ознайомлення дошкільників з природою”). 2003. 118 с.
12. Богуш А. М. Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. Київ: Вища школа. 2002. 407 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://1531.slovaronline.com/>
14. Вольчинський А. Я. Особливості організації рухового режиму дошкільнят засобами народної фізичної культури. Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк. 2013. Вип. 9. С. 77–81.
15. Вольчинський А. Я. Українські рухливі ігри для дітей 5-6 років. Метод. посіб. для вихователів дошкільних закладів. Київ. 1996. 81 с.
16. Гавриш Н., Рейпольська О. Дозвольте увійти. Дошкільне виховання. 2017. № 6. С. 2–5.
17. Гавриш Н., Святова І. Що робить людину людиною, або спілкування в нашому житті. Методична скарбничка вихователя. 2016. №. 3. С. 4–21.
18. Гаращенко Л. Українська народна гра як засіб виховання дітей у здоров'язбережувальному освітньому просторі. Рідна мова. №39. URL: http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php?page=ukra-nska-narodna-gra
19. Гончарова-Горянська М. В. Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах. Теоретико-

- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Київ. 2006. С. 219–226.
20. Гра дошкільника: теорія і практика. Упор. Г. І. Григоренко. Запоріжжя ТОВ «ЛПКС», 2007. 196 с.
21. Грицишина Т. І. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. № 12 (55). С. 12–15.
22. Гурковська Т. Аналізуємо рівень сформованості навичок соціальної взаємодії старших дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2024. №9. URL: <https://emetodyst.expertus.com.ua/10017687>
23. Дзига: Українські дитячі й молодечі народні ігри та розваги / Укладачі: Семеренський В. І., Черемський П. Г. Харків : Друк. 1999. 528 с.
24. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник / Піроженко Т. О., Ладивір С. О., Карасьова К. В. та ін. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2014. 272 с.
25. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Монографія / Богущ А., Варяниця Л., Гавриш Н. та ін. Луганськ: Альма-Матер. 2006. 368 с.
26. Етнопедагогіка / Євтух В. Б., Марушкевич А. А., Дем'яненко Н. М., Чепак В. В. Київ. 2003. 149 с.
27. Заболоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Нац. ун-т «Остроз. акад.». Острог, 2013. 20 с.
28. Завязун Т. Вплив ігрової діяльності на всебічний розвиток дитини-дошкільника. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2018. Вип. 64. С. 93–96.
29. Калуська Л. В. Веселинка: збірник розваг. Книга 2. Тернопіль: Мандрівець. 2013. 224 с.

30. Каньоса Н. Г., Комарніцька Л. М. Психологічні аспекти організації ігрової діяльності дітей дошкільного віку. ГАБІТУС. Вікова та педагогічна психологія. 2023. Вип. 48. С. 71-75.
31. Кліш І. С. Роль народних ігор в активізації рухливості дитини, розвитку мислення, формування емоційної сфери. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб.наук.праць. Луцьк: Медіа. 1999. С. 385–391.
32. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. Київ: Світич, 2009. 208 с.
33. Кононко О. Л. Самопізнання та самоставлення як особистісні феномени дошкільного дитинства. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Київ. 2008. Вип. 11. С. 15–24.
34. Косенчук О. Куземко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2021. №6. С. 9–13.
35. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. Дошкільне виховання. 2023. № 5. С.8-10.
36. Кошель А. П. Використання інтерактивних технологій в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу URL:
http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2012_100/Koshell.pdf
37. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. Академічні студії. Серія «Педагогіка», 2021. Вип. 4, ч. 2. С.84-91.
38. Крутій К. Проектування освітнього простору дошкільного навчального закладу як умова розвитку здібностей дитини. URL:
<http://www.ukrdeti.com/nauka.php?ar=1>
39. Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності: монографія. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 236 с.

40. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. Дошкільне виховання. 2001. № 9. С. 15–20.
41. Кузьменко В. У. Соціалізація та індивідуалізація особистості дітей дошкільного віку. Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Част.2. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. С. 184–187.
42. Курінна С. Становлення особистості дитини дошкільного віку в процесі взаємодії різних соціальних інститутів. Дошкільна освіта. 2010. № 1(27). С. 6–10.
43. Лещук Г. Дошкільне соціальне середовище як фактор первинної соціалізації дитини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 36. С. 113–115.
44. Лукашевич, М. П. Соціалізація людини: структура, функції та механізми реалізації. Збірник наукових праць. Київ: ІМЗН. 2003. № 5. С. 14–23.
45. Марчук С. Дитячі ігри в педагогічних концепціях Ф. Фребеля та К. Ушинського: методичний аспект. URL: http://ipc-dspace.org.ua/bitstream/123456789/380/1/Pedagogika%20Froebela_2017.pdf
46. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / Тарасенко Г. С., Гавриш Н. В., Кудикіна Н. В. та ін. Київ: Слово. 2010. 318 с.
47. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / 2-ге вид., зі зм. та доп. / авт.-упор. Бурова А. П. Тернопіль: Мандрівець. 2013. 296 с.
48. Папуча М. В., Кричківська Т. Д. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання. Ніжин: РВВ НДПУ ім. М. Гоголя. 2001. 148 с.
49. Перепелиціна О., Павлик Н. Формування соціального досвіду дошкільників як наукова проблема. Соціальна та психологічна робота у системі освіти, 2022. URL:

<http://eprints.zu.edu.ua/35257/1/%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%96%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%86%D1%8F%D1%82%D0%B5.pdf>

- 50.Печенко І. П. Окремі концептуальні положення соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. Педагогіка і психологія. 2006. № 3(52). С. 19–29.
- 51.Печенко І. П. Соціально-педагогічний супровід соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. Київ.2006. Вип. 9, кн. II. С. 123–130.
- 52.Пихтіна Н. П. Методологія психолого-педагогічних досліджень: навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 315 с
- 53.Піроженко Т. О., Карасьова К. В. Ігрова діяльність дошкільника. Старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. 2014. 95 с.
- 54.Піроженко Т. О. Хартман О. Ю., Палієнко К. В., Павленко М. В. Методичний посібник до парціальної програми з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей віком від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Київ: Алатон. 2016. 112 с.
- 55.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 4-те видання, перероблене. К.: ВЦ «Академія». 2018. 408 с.
- 56.Поніманська Т. І. Дитина в соціумі: робота за освітньою лінією. Дошкільне виховання. 2012. № 9. С. 8–11
- 57.Приступа Є., Слімаковський О., Лук'яненко О. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: Методологія, теорія, практика. Дрогобич: Вимір. 1999. 449 с.
- 58.Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника: колективна монографія / Кочубей Т., Кузь В., Іщенко Л. та ін. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 212 с.
- 59.Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: монографія Київ: Міленіум, 2008. 400 с.

- 60.Рогальська-Яблонська І.П. Соціалізація дітей в умовах сучасного освітнього середовища ДНЗ на засадах наступності та перспективності. Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. Сухомлинського: Серія: Педагогічні науки : Вип. 37. Т. 1. Миколаїв: МНУ. 2012. С. 351–356.
- 61.Скуратівський В. Т. Святвечір. Київ: Перлина, 1994. – Кн. 1. – 288 с.
- 62.Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік / Поніманська Т. І., Дичківська І. М., Козлюк О. А., Кузьмук Л. І. Київ: Генеза. 2013. 88 с.
- 63.Струннікова Д.І. Пізнання соціального світу як умова соціалізації особистості дошкільника. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2008. 193 с.
- 64.Тарабасова Л. Соціальний розвиток дошкільника: фактори впливу. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_4/7.pdf
- 65.Тимошевська М. Народні рухливі ігри, як засіб національного виховання дітей старшого дошкільного віку. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/tumoshevaska.pdf>
- 66.Токарева Л. Д. Гра як засіб формування соціальної компетентності старшого дошкільника. Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. 2021. № 1(43). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737558/1/Tokarieva%20L.D.%2C.pdf>
- 67.Українське народознавство : навч. посібник / Глушко М. С., Гонтар Т. О., Горинь Г. Й. та ін. 3-є вид., випр. Київ: Знання. 2006. 568 с.
- 68.Український педагогічний словник / За ред. С. Гончаренка. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
- 69.Циба В. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навчальний посібник. Київ: МАУП, 2000. 149 с.

- 70.Цьось А. В. Українські народні ігри та забави: Навчальний посібник.
Луцьк: Волинське обласне редакційно-видавниче підприємство
«Надстир'я». 1994. 96 с.
- 71.Яловська О. Українські народні дитячі рухливі ігри, забави та розваги.
Тернопіль: Мандрівець. 2016. 264 с.
- 72.Cartledge, Gwendolyn, et al. Teaching Social Skills to Children. Circle Pines,
MN: American Guidance Service, 2002. URL:
<http://www.healthofchildren.com/S/Social-Competence.html>
- 73.McClellan D. E., Katz L. G. Assessing Young Children's Social Competence
[el. resource] / D. E. McClellan, L. G. Katz. URL:
<http://ericcass.uncg.edu/virtuallib/achievement/1107.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для батьків і вихователів

1. Прізвище, ім'я та вік дитини_____
2. Як ви гадаєте, чи має дитина труднощі під час спілкування з однолітками? Якщо так, то які саме_____
3. Чи дитина ініціює та встановлює контакти з ровесниками й дорослими, прагне до співпраці?_____
4. Як дитина реагує на конфліктні ситуації з ровесниками, дорослими? Чи намагається дійти компромісу?_____
5. Яким іграм віддає перевагу дитина: іграм наодинці чи спільно з іншими дітьми?_____
6. Коли приймає самостійні рішення, чи враховує думки однолітків і дорослих? Якщо так, то як саме_____
7. Чи намагається розв'язувати конфлікти, зазвичай першою йде на контакт після сварки_____
8. Чи може комунікувати з малознайомими людьми, познайомитись_____
9. Чи вміє дитина виражати свої почуття соціально прийнятним способом, чи не соромиться їх?_____
10. Чи всіє організувати ту чи ту діяльність та залучити до неї однолітків_____
11. Чи погоджується дитина на пропозиції інших дітей для спільної гри чи іншої діяльності_____
12. Чи приймає в цілому правила й вимоги, яких варто дотримувати в соціумі_____

Дякуємо за співпрацю!

Картка контролю сформованості соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку

Прізвище та ім'я дитини _____

Дата спостереження _____

Уміння та навички	Оцінка
Виявляє зацікавленість до спілкування:	
— зі знайомими дорослими	
— однолітками, молодшими та старшими дітьми	
Встановлює дружні стосунки з однолітками	
Бере участь:	
— у колективних іграх, справах разом з іншими дітьми	
— бесідах, обговореннях під час організованої та самостійної діяльності	
Виражає емоції соціально прийнятими способами — за допомогою слів, міміки, жестів	
Розуміє, що інші люди переживають різні емоційні стани — їм буває радісно, боляче, сумно тощо	
Уміє співпереживати та співчувати	
Визнає правила, розпорядок дня, визначені у групі	
Здатна(-ий) узгоджувати свої дії, поведінку з діями інших людей	
Має уявлення про елементарні соціальні норми	
Дотримується:	
— соціальних норм та правил поведінки під час взаємодії з дітьми та дорослими	
— домовленостей у щоденній життєдіяльності	
— правил поведінки у громадських місцях	
Уникає конфліктів, передбачає наслідки негативних дій, своїх та інших дітей	
Звертається за потреби по допомогу до однолітків та дорослих	
Уміє порозумітися, домовитися з іншими дітьми в конфліктних ситуаціях	
Відстоює власну позицію, використовує соціально прийнятні способи переконання	
Загальна кількість балів	

Інструкція. Оцініть досягнення дітей за допомогою балів:

- 1 — уміння/навичка сформовані;
- 0 — уміння/навичка формується.

Картка спостережень за поведінкою дітей у різних соціальних ситуаціях

Прізвище, ім'я дитини _____ Вік _____

Рівень	Опис реакцій та дій дитини	Частота проявів		
		Завжди	Інколи	Ніколи
Знайомство				
А	Виявляє інтерес до незнайомих дітей, може самостійно познайомитися з однолітком, молодшою / старшою дитиною			
В	Виявляє інтерес до незнайомих дітей, проте самостійно не знайомиться з однолітками, молодшими / старшими дітьми			
	Позитивно реагує, якщо незнайома дитина пропонує познайомитися й пограти в якусь гру			
С	Негативно реагує на пропозицію познайомитися з однолітком, молодшою / старшою дитиною			
	Реагує на ініціативи незнайомих дітей познайомитися й пограти в якусь гру стримано, демонструє обережність			
	Приймає пропозицію щодо знайомства та спільної гри від іншої дитини, якщо та не поспішає, не тисне, не виявляє підвищеної активності тощо			
Д	Не виявляє інтересу до незнайомих їй дітей і відповідно самостійно з ними не знайомиться			
Е	Уникає контактів із незнайомими дітьми (однолітками, молодшими / старшими дітьми), намагається їх усіляко обходити, знаходитися якомога далі від них			
Повсякденна взаємодія				
А	Під час взаємодії з однолітками завжди розкута, поводить вільно й активно			

	Уміє організувати ту чи ту діяльність та залучити до неї однолітків			
	Має певні вподобання щодо близьких друзів, утім, під час спільної гри чи виконання спільного завдання може підтримувати взаємодію з усіма однолітками групи			
	Уміє відстояти свою думку, дотримуючись правил поведінки			
	Не ображається, якщо хтось із однолітків пропонує відмінний від її пропозиції варіант розвитку подій у грі або іншу гру			
В	Під час взаємодії з однолітками дитина вільно й активно поводить себе лише з певними дітьми			
	Віддає перевагу взаємодії з тими самими однолітками під час спільних ігор і виконання завдань вихователя; намагається залучати до ігор тих самих дітей			
	Погоджується на пропозицію вихователя виконати певне завдання разом з іншими однолітками, а не лише з тими, кому віддає перевагу			
	На зміни в грі, які пропонують інші діти, реагує емоційно, не приймає їх, ображається			
С	Віддає перевагу спілкуванню з окремими однолітками — лише в такій компанії відчувається вільно й спокійно			
	Відмовляється від виконання завдання чи від участі у грі, якщо вихователь поставив її в «не ту» команду чи пару			
	Не сприймає зміни і пропозиції від інших дітей, реагує на них голосно й різко			
D	Має дуже обмежене коло спілкування в групі однолітків; якщо нікого з друзів нема, відчувається невпевненою, самотньою, з іншими дітьми майже не спілкується			

	Відмовляється, якщо вихователь пропонує долучитися до гри інших дітей			
	Емоційно реагує на пропозицію приєднатися до ігор інших дітей, наприклад може плакати чи голосно пояснювати, чому не хоче чи не буде цього робити			
Е	Віддає перевагу іграм наодинці, до групових ігор чи завдань байдужа, намагається їх уникати			
	Відкрито демонструє невдоволення (міміка, поза, інтонація), коли потрібно до когось доєднатися під час виконання завдання вихователя			
Висновок:				

Картка спостережень за організацією роботи з формування в дітей соціальних навичок

Вихователь, група _____ Дата _____

Питання для оцінювання	Оцінка	Примітки
У плані відображено систему роботи з формування в дітей:		
– уявлень про соціальні явища, відповідні віку дитини		
– умінь дотримуватися соціально прийнятних норм поведінки		
– навичок конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими		
У перспективному та календарному планах роботи вихователя сплановані завдання щодо індивідуальної роботи з дітьми		
Форми й методи взаємодії з дітьми різноманітні, відповідають віку дітей та рівню їхніх соціальних навичок		
Освітні завдання конкретні й реальні, відповідають віку дітей		
Використовує наочно-демонстраційні матеріали для закріплення правил поведінки в громадських місцях — плакати, схеми, алгоритми тощо		
Організовує:		
– бесіди, полілоги на соціально-моральну тематику		
– спостереження за явищами соціальної дійсності		
– розв’язання проблемних ситуацій соціально-морального змісту		
– читання художньої літератури на відповідну тематику з подальшим обговоренням		
– сюжетно-рольові ігри, що сприяють закріпленню соціальних навичок дітей		
– ігри на розвиток умінь співпрацювати в парах, мікрогрупах		
– колективні творчі справи, спільну пошукову діяльність		
Висновок:		

План роботи з розширення знань педагогічних працівників про особливості використання народних ігор з метою формування соціальних навичок в дітей старшого дошкільного віку

Тема та форма роботи	Мета
Українські народні ігри в житті сучасної дитини <i>Круглий стіл</i>	— актуалізувати знання педагогів доповнити про особливості організації українських народних ігор в дитячому садку — поповнити методичну картотеку вихователів технологічними картками народних ігор
Особливості формування соціальних навичок у дітей старшого дошкільного віку в умовах сьогодення <i>Дискусія</i>	— проаналізувати основні етапи соціалізації дошкільників — актуалізувати знання педагогів про основні методи та прийоми формування соціальної обізнаності дошкільників — охарактеризувати вікові особливості формування соціального досвіду
Народні ігри як засіб соціального розвитку дитини <i>Міні-лекторій</i>	— ознайомити вихователів з особливостями розвивальним потенціалом українських народних ігор — актуалізувати знання про види народних ігор
Як використовувати народні ігри для розвитку <i>Семінар-практикум</i>	— охарактеризувати умови упровадження народних ігор в освітній процес — визначити основні завдання розвитку навичок соціальної взаємодії у дітей засобом народних ігор
Вплив народних ігор з елементами театралізації на соціальний розвиток дітей <i>Консультація</i>	— проаналізувати особливості організації народних ігор з елементами театралізації — поглибити знання педагогів про вплив ігор з елементами театралізації на розвиток соціальних навичок дошкільників
Стимульні ситуації в роботі з дітьми <i>Практикум</i>	— ознайомити педагогів із методикою використання стимульних ігрових ситуацій в роботі з дітьми — уточнити та збагатити знання педагогів про методи та прийоми, що стимулюють розширення соціального досвіду дошкільників

Приклад оформлення картотеки українських народних ігор

1. Коза Одного гравця з кола обирають за козу. Її ставлять коло стінки (або коло тину), а решта, ставши трохи подалі, співають, стрибають та сміються з кози- Коза, коза, бя-а!. Коза приспівує: <i>Я коза-дереза, Півбока луплена, За три копи куплена, Тути-туди ногами, Сколю тебе рогами, Хвостиком замету, Ніжками затопчу. Тут тобі і смерть!</i> Проспівавши, коза кидається за гуртом і ловить дітей.	2. Квач Діти стоять у різних кінцях майданчика. Лічилкою обирають «квача». Йому дають кольорову стрічку та ставлять посередині майданчика. На слова: «<i>Лови!</i>» всі діти розбігаються, а квач намагається догнати будь-кого (доторкнутися рукою). Той, до кого доторкнувся квач, відходить у сторону. Гра закінчується, якщо квач зловив 3-4 дитини. Наступним квачем обирається найспритніша дитина, яку не зловили у першому колі гри.
3. Вгадай, що ми робимо Діти стають у коло на відстані 5-10 кроків від ведучого. Вони домовляються, що саме робитимуть. Потім гравці підходять до визначеної межі, де знаходиться ведучий, і кажуть: «<i>Добрий день!</i>» Ведучий запитує: «<i>Де ви були? Що бачили?</i>» Діти відповідають: Що ми бачили – не скажемо, Що робили – покажемо! І починають удавати яку-небудь роботу (за умовою). На всі запитання ведучого відповідають: "<i>Вгадай!</i>" Коли ведучий вгадує, діти тікають, а він їх ловить. Гра продовжується з новим відгадувачем.	4. Бігуни-скакуни Беруть участь дві команди – бігуни і скакуни. Позначається лінія, біля якої розташовані скакуни. За 15-20 м від неї – зона завширшки 1,5-2 м – “канава”. За першим сигналом обидві команди займають певне положення старту, за другим – прямують уперед. Скакуни намагаються швидко досягти канави і перестрибують через неї, а бігуни – наздогнати і захопити стрибунів.

5. На прогулянку Гравці розміщуються по всьому майданчику, стоячи у накреслених колах. Ведучий залишається поза колами. Він говорить: “На прогулянку!” – всі вибігають зі своїх кіл і рухаються по майданчику. Закомандує “Дощ іде!” стараються зайняти кола, а кому їх не вистачило, той стає ведучим.	6. Передай сосіду Учасники шикуються у шеренгу й розмикаються на витягнуті руки. М’яч у руках направляючого. За командою вчителя він його кидає партнеру праворуч, той – далі. Коли м’яч дійде до останнього гравця той біжить на правий фланг своєї команди, стає праворуч і так далі.
7. ОСА Діти утворюють пари. Той, хто залишився сам – “оса”. Вона займає визначене місце. Пари розлучаються, і діти юрбою прибігають до “оси” і питають: “Оса, оса, а чи ти дуже лиха?” Та відповідає “Як укушу, так і знатимете! Я не зла, не лиха, а кого захочу, того й зловлю”. Після цих слів вона ловить тих дітей, що біжать або стоять поодиноці. У момент наближення “оси” гравці швидко об’єднуються в пари, при її віддаленні – розлучаються і переміщаються довільно. Той, кого “оса” спіймає, змінює її.	8. ВУДОЧКА Гравці стають у коло обличчям до центру. Відстань між ними 1-2 кроки. Керівник стоїть у центрі і крутить мотузку з мішечком на кінці (вудочку), так, щоб вона ковзала по підлозі під ногами гравців. Діти стрибають, а якщо когось вудочка зачепить – той вибуває.

План проведення тематичного тижня

Тема тижня. Ігри народні і сучасні

Мета:

- розширювати знання дітей про українські народні ігри;
- розвивати в дітей навички соціальної взаємодії, зокрема навички конструктивної взаємодії з однолітками під час спільної діяльності;
- формувати в дітей вміння працювати в команді, визначати та досягати спільну мету.

Тема дня	Заходи
Понеділок	
Які бувають ігри	Бесіда «У які ігри я люблю грати»
	Вікторина «Народні ігри»
	Проведення народних ігор під час прогулянки
Вівторок	
Спорт у народних іграх	Розглядання незвичних атрибутів для народних ігор
	Соціально-ігрове проектування «Ігри в які грали наші бабусі і дідусі»
	Спортивна розвага «Ми маленькі козачата»
Середа	
Які персонажі живуть у народних іграх	Бесіда «Чого нас вчать народні ігри»
	Розігрування діалогів з народних ігор з елементами театралізації
	Розучування ігор малих форм — потішок, закличок, лічилок тощо
Четвер	
Народна гра — сучасна гра	Полілог «Що може осучаснити народну гру»
	Робота в командах «Створи нові правила для народної гри»
	Проведення змінених дітьми народних ігор під час прогулянки
П'ятниця	
Граємо і навчаємо	Розповідь вихователя «Хто навчав дітей іграм у давнину»
	Соціальна ситуація «Навчаємо малюків народним іграм»
	Організація ігор за вибором дітей